

Київський національний торговельно-економічний університет
Кафедра туризму та рекреації

ВИПУСКНА КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА
на тему:

«Формування регіональної туристичної політики
Дніпропетровської області»

Студентки 2 курсу 9 групи
освітнього ступеня «магістр»
спеціальності 242 «Туризм»
спеціалізації «Міжнародний туристич-
ний бізнес»

_____

(підпис)

Стовби Каріни Во-
лодимирівни

Науковий керівник
к.е.н., доц.

_____

(підпис)

Забалдіна Юлія Бо-
рисівна

Гарант освітньої програми
д.е.н., професор

_____

(підпис)

Ткаченко Тетяна
Іванівна

Київ 2018

ЗМІСТ

ВСТУП

РОЗДІЛ 1 ФОРМУВАННЯ ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ ТУРИСТИЧНОЇ ПОЛІТИКИ НА РЕГІОНАЛЬНОМУ РІВНІ

- 1.1. Сутність туристичної політики та її складові 10
- 1.2. Механізм розроблення туристичної політики території 15
- 1.3. Об'єкти та суб'єкти туристичної політики регіону 22

РОЗДІЛ 2 ДІАГНОСТИКА РОЗВИТКУ ТУРИЗМУ ДНІПРОПЕТРОВСЬКОЇ ОБЛАСТІ

- 2.1. Оцінка туристичного потенціалу 30
- 2.2. Аналіз туристичних потоків Дніпропетровської області 38
- 2.3. Характеристика туристичної політики Дніпропетровської області 45

РОЗДІЛ 3 РОЗРОБЛЕННЯ ТУРИСТИЧНОЇ ПОЛІТИКИ ДНІПРОПЕТРОВСЬКОЇ ОБЛАСТІ

- 3.1. Обґрунтування стратегічних цілей розвитку туризму в Дніпропетровській області 53
- 3.2. Ключові напрями туристичної політики Дніпропетровської області 56
- 3.3. Соціально-економічний ефект від впровадження регіональної політики 60

ВИСНОВКИ

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

ДОДАТКИ

ВСТУП

Туризм – один із небагатьох високоприбуткових секторів світової економіки, що стрімко розвиваються, випереджаючи за темпами зростання інші галузі. Середні темпи зростання туризму за останні 50 років в два рази вище середньорічних темпів зростання світової економіки в цілому.

Актуальність теми зумовлена тим, що переважна більшість розвинених країн розглядає туризм як чинник лобіювання економічних, інвестиційних, культурних, політичних та інших інтересів держави, дієву практику товаризації рекреаційних ресурсів території. Відповідно, провадять власну туристичну політику, виходячи з особливостей ресурсного потенціалу країни, особливостей соціально-економічного розвитку, міжнародних вимог та управлінського досвіду і цієї сфери. Необхідність вивчення туристичної політики країни продиктована й тими динамічними змінами, які відбуваються в туристичній сфері України.

Внесок туристичної індустрії України в 2017 році експертами Всесвітнього економічного форуму оцінюється у 1,3 млн. дол. США, та складає 1,4% валового внутрішнього продукту, в українській туристичній індустрії зайнято 214,4 тис. осіб, тобто 1,2% від загальної чисельності зайнятих [1].

Рівень розвитку туристичного бізнесу в Україні не відповідає потенційним можливостям регіонів і потребам населення в туристичних послугах. Туризм, особливо внутрішній і в'їзний, розвинений слабо і характеризується зниженням туристичних потоків. Туристський потенціал окремих територій України використовується лише на 8-10%. Спостерігається значне збільшення виїздів українських громадян в закордонні поїздки, зростання числа туристичних організацій, орієнтованих на виїзний туризм, тоді як для економічного розвитку країни важливішими є в'їзний та внутрішній туристичний бізнес, який є вигідним напрямком регіональної спеціалізації. Політика регіональних органів влади носить превентивний характер, а регіональні програми розвитку туризму - здебільшого декларативний, адже не підкріплені відповідними інвестиційними проектами в наслідок браку фінансування та капіталу.

Таким чином, дослідження проблем розвитку регіональних ринків туристичних послуг, розробка питань оцінки стану туристичного потенціалу та стратегічних перспектив представляє велику практичну значимість і науковий інтерес.

Рівень дослідженості теми. Слід зазначити що сутність туристичних дестинацій, генезис, закономірності формування досліджено у працях вітчизняних і закордонних вчених Р. Батлер, М.Бойко, С.Гаврилюк, А.Головчан, В.Данильчук, Л.Дядечко, В.Євдокименко, В.Захарченко, П.Гудзь та ін.

Значний внесок у дослідження проблем державного управління зробили такі науковці, як В.М. Вакуленко, І.О.Гортенко, В.Г.Гуляєв, В.К.Євдокименко, М.І. Кабушкін, В.Ф. Кифяк, А.О.Чечель, В.І.Цибух, М.І.Круглов та ін.

Проте регіональні аспекти туристичної політики вивчено ще недостатньо, і потребують подальших досліджень, особливо практичної спрямованості.

Метою випускної кваліфікаційної роботи є вивчення теоретико-методологічних аспектів і розроблення практичних рекомендацій щодо процесу формування регіональної туристичної політики.

Досягнення мети передбачається за рахунок вирішення таких завдань:

- визначення сутності туристичної політики та її складових;
- дослідження теоретичних засад механізму розроблення туристичної політики території;
- проведення оцінки туристичного потенціалу області на основі ресурсно-цільового підходу;
- аналіз туристичних потоків Дніпропетровської області на основі даних Держкомстату, управління статистики в Дніпропетровській області, Міністерства економічного розвитку та торгівлі;
- оцінка туристичної політики Дніпропетровської області;
- обґрунтування стратегічних цілей розвитку туризму в Дніпропетровській області;
- надання рекомендацій щодо ключових напрямів туристичної політики Дніпропетровської області;

- формування критеріальної бази індикаторів для оцінки ефективності та результативності впровадження туристичної політики.

Об’єктом дослідження є процес формування регіональної туристичної політики.

Предметом дослідження є теоретичні, методичні та практичні аспекти процесу формування регіональної туристичної політики.

Методи дослідження. Для досягнення в роботі поставленої мети використана система загальнонаукових та спеціальних методів дослідження, таких як описовий, дедукції, індукції, графічний, табличний, порівняння, індексний, процесний, системний та ситуаційний.

Інформаційне забезпечення. Вихідними даними для виконання роботи були міжнародні та українські законодавчі документи, статистичні дані Держкомстату, управління статистики в Дніпропетровській області, МЕРТ, періодична печать, монографії, дисертаційні дослідження, положення та стратегії розвитку Дніпропетровського регіону, сайти обласної державної адміністрації, Дніпровської міської ради, Дніпровської обласної ради.

Наукова новизна роботи полягає у розробці стратегічного бачення регіону як безпечної, комфортної туристичної дестинації, мети стратегії та завдання щодо її досягнення, комплексна система показників за кожним напрямком діяльності.

Структура роботи. Робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, бібліографії, що налічує 61 джерело використаної літератури та додатків.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ ТУРИСТИЧНОЇ ПОЛІТИКИ НА РЕГІОНАЛЬНОМУ РІВНІ

1.1. Сутність туристичної політики та її складові

Етимологічно термін політика походить з грецької та означає діяльність з управління суспільством на основі публічної влади, або ж діяльність з самоуправління на рівні держави, регіону, міста.

Дефініція «туристична політика» все активніше застосовується в наукових публікаціях, дисертаційних дослідженнях, навчальних посібниках і програмних матеріалах. Зазвичай під туристичною політикою розуміють систему методів впливу і заходів соціально-економічного, правового, зовнішньополітичного, культурного та іншого характеру, яка здійснюється парламентами, урядами, державними і приватними організаціями, асоціаціями і установами, що відповідають за туристичну діяльність, з метою регулювання та координації туристичної галузі, створення умов для розвитку туризму. Слід зазначити, що дане формулювання не в повній мірі відображає активний, цілеспрямований, свідомий характер туристської політики, і формує недостатньо чітке уявлення щодо її цільових установок. Як визначення туристичної політики розуміють різні автори можемо побачити в табл. 1.1.

Таблиця 1.1

Базові визначення регіональної політики

Автор	Визначення
Квартальнов В.А	Туристська політика держави – це сукупність форм, методів і напрямків впливу держави на функціонування сфери туризму для досягнення конкретних цілей збереження і розвитку соціально-економічного комплексу. Туристська політика держави ґрунтується на стратегії і тактиці.

Продовження таблиці 1.1

Любіцева О.О.	Державна туристична політика є комплексом заходів правового, економічного і організаційного порядку, підкріплена відповідними управлінськими інститутами, діяльність яких пронизує всі управлінські рівні і спрямована на узгодження державних, бізнесових і місцевих інтересів на ринках туристичних послуг різного порядку.
Михайліченко Г.І.	Державна туристична політика – система методів і заходів економічного, політичного, соціального, правового, культурного характеру, що здійснюється як державними, так і недержавними органами, відповідальними за туристичну діяльність.
Решетников Д.Г.	Туристська політика – це цілеспрямована діяльність державних, суспільних і приватних структур з розробки і реалізації методів, механізмів та інструментів впливу правового, економічного, соціального та іншого характеру з метою забезпечення сталого ефективного розвитку туристського комплексу, задоволення внутрішнього та зовнішнього попиту на туристські послуги і товари при раціональному використанні наявного туристського потенціалу.
Севастьянова С.А.	Національна туристична політика являє собою сукупність державних дій та заходів, що визначають створення рамкових умов для розвитку туристичної індустрії, раціональне використання туристичних ресурсів, підвищення економічної ефективності досліджуваної галузі.

Джерело: [35, 38, 46, 51].

Туристична політика держави є складною системою методів і заходів впливу держави на розвиток туристичної сфери, що спирається на адміністративно-правові, фінансово-економічні та соціально-психологічні методи впливу і реалізується через відповідні державні та недержавні інститути.

Туристична політика будь-якої країни зумовлена її внутрішніми та зовнішніми самодіяльного туризму на основі сталого розвитку, специфічними умовами і є складовою частиною загальної політики держави. Водночас, вона ґрунтується на загальноприйнятих імперативах пріоритетного розвитку в'їзного, соціального і

який передбачає забезпечення збереження, відтворення та відновлення туристичних ресурсів [4].

Щодо державної туристичної політики то її визначають, як діяльність держави з розвитку туристичної індустрії і суб'єктів туристичного ринку (туроператорів, турагентів), вдосконалення форм туристичного обслуговування громадян і зміцнення на цій основі політичного, економічного і соціального потенціалу. В наведеному визначенні недостатньо чітко відображено об'єкт туристичної політики, а також відсутнє значення недержавного сектора в її здійсненні.

Для з'ясування суті туристичної політики окреслимо рівні її формування. Виділяють кілька ієрархічних рівнів формування та реалізації туристичної політики:

- глобальний (міжнародний);
- національний (державний);
- регіональний (локальний);
- макрорівень (рівень окремого туристичного підприємства) [35].

Кожен рівень туристичної політики характеризується певним змістом, набором принципів і пріоритетів, організаційною структурою, правовою основою, конкретними механізмами реалізації та іншими атрибутами.

Регіональна туристська політика - це сукупність засобів і заходів регіональних, місцевих органів влади, а також представників туристичного бізнесу та наукової сфери, що визначають створення умов для розвитку регіональної туристичної індустрії, раціональне використання туристичних ресурсів, підвищення соціально-етичної та економічної ефективності туризму [10].

Регіональна туристська політика повинна базуватися на туристичній політиці держави, бути носієм її основних характерних рис, з урахуванням наявних певних специфічних факторів, під впливом яких відбувається її формування на регіональному рівні: рекреаційно-природні умови регіону; культурно-історичний або інший потенціал регіону (наприклад курортний, екологічний, екстремальний; транспортні умови, які визначають доступність об'єктів туристського інтересу;

соціальні умови розвитку регіональної туристичної індустрії; економічні умови розвитку регіональної туристичної індустрії [5].

Основним засобом реалізації довгострокової стратегії регіональної політики в сфері туризму є створення регіональних програм туристичного розвитку окремих районів і областей. В Україні більшість регіонів прийняли цільові програми з розвитку туризму.

Регіональна туристична політика реалізується шляхом створення конкурентоспроможного туристичного продукту території. У процесі створення продукту вивчаються потенційні споживачі, а саме ті туристи, яких необхідно залучити. Наприклад, щоб розвивати спортивний туризм на території, необхідно вивчити потребу спортсменів в цій дестинації, проаналізувати важливість впровадження спортивного туристського продукту на території [32].

Регіональна (локальна) туристична політика здійснюється в контексті загальної національної політики, в максимальній ступені враховує місцеву специфіку туристської пропозиції та попиту, сучасний і запланований рівень розвитку туризму в регіонах і окремих центрах.

Основними її цілями є створення конкурентоспроможного регіонального туристичного продукту на основі збереження і використання високоатрактивних елементів місцевої природної та історико-культурної спадщини, а також збільшення соціально-економічного ефекту від розвитку рекреаційно-туристичної діяльності в регіоні (зростання доходів, виробництва, зайнятості, диверсифікація регіональної економіки тощо) [5].

В даний час, незважаючи на підвищення зацікавленості регіонів у розвитку туризму, власне поняття «регіональний туризм» відсутнє в основному документі, який регламентує туристську діяльність в державі - в Законі України «Про туризм».

Але, на наш погляд, регіональний туризм - це досить складна, організована система, яка формується з безлічі елементів (рекреаційні ресурси, туристична інфраструктура, екологічна та особистісна безпека та ін.), взаємопов'язаних між собою, що виконують функції задоволення туристських потреб у межах певної території і є необхідними умовами її розвитку.

Отже, доцільно його в подальшому розглядати в якості:

- системи туристських атракцій та інфраструктури в межах регіону;
- великого самостійного міжгалузевого комплексу регіональної економіки, що включає підприємства та організації різної галузевої приналежності, сфера туризму пов'язана з діяльністю більш як 50 галузей;
- соціально-економічного ресурсу, що вимагає формування організаційно-економічного механізму управління, адекватного поставленим цілям і завданням;
- об'єкта управління, що є основою формування стратегії сталого розвитку туризму в регіоні.

Крім того, специфіка туризму як сегмента регіональної економіки полягає в особливому характері взаємодії туризму і регіону. Регіон - частина території країни, яка характеризується комплексом притаманних їй природно-географічних, економічних та інших відмінностей [3]. Регіон може співпадати із кордонами адміністративно-територіальної одиниці (як у випадку данної випускної кваліфікаційної роботи Дніпровський регіон - Дніпропетровська область) або об'єднувати території декількох таких одиниць.

Регіон з позицій інтересів регіонального туризму розглядається, по-перше, як певна просторова територія, на якій розташовуються об'єкти туристського інтересу (атракції) і інфраструктура, яка обслуговує туристів. По-друге, як соціально-економічний комплекс, що забезпечує сталий розвиток туризму в регіоні за допомогою надання кваліфікованих робітничих кадрів, формування і управління туристичною дестинацією.

Туризм з позицій інтересів розвитку регіонального туризму розглядається як цільовий ресурс відновлення життєвих сил місцевого населення і приїжджих туристів як самостійний господарський комплекс, що забезпечує зайнятість населення і надходження додаткового доходу в регіон; як фактор збереження природно-рекреаційного потенціалу та підвищення конкурентоспроможності регіону [5].

Розвиток туризму в будь-якому регіоні може бути здійснено при наявності основних складових:

- рекреаційних ресурсів;
- інфраструктури;
- кадрів;
- капіталу;
- системи управління [48].

А загалом туризм може розвиватися тільки за умови наявності туристичних атракцій, які приваблюють туристів.

Туристичну політику регіону не слід плутати з державною регіональною політикою.

Державна регіональна політика являє сукупність державних заходів з досягнення певної просторово-виробничої рівноваги національного господарства [15].

Регіональна політика повинна базуватися на законодавчо-правовій основі і відповідати соціальним вимогам суспільства, а також економічної безпеки і стабільності.

Регіонам слід мати певну економічну цілісність і самозабезпеченість. Регіональна політика, запланована та імplementована самими регіонами це те, що повинно робитися і робиться для узгодженого і взаємозбалансованого розвитку всіх елементів регіону та з урахуванням місцевих умов.

Державна ж регіональна політика покликана забезпечити дієздатність регіональної політики на місцях. Її завданнями є визначення загальних умов діяльності, узгодження пропорцій загальнонаціонального і регіонального розвитку. Тим самим державна регіональна політика реалізує інтереси держави щодо регіонів і внутрішні інтереси самих регіонів

Таким чином, туристська політика в регіонах являє собою сукупність форм, методів і напрямків впливу її суб'єктів на функціонування сфери туризму для досягнення конкретних цілей збереження і розвитку туристичних дестинацій.

1.2. Механізм розроблення туристичної політики території

Ефективне функціонування системи туризму в регіоні неможливе без:

планування, регулювання і координації дій структур, відповідальних за його розвиток. Це обумовлює необхідність розробки комплексного механізму розробки політики туристської діяльності на регіональному рівні.

Механізм розроблення туристичної політики території – це система конкретних важелів, за допомогою яких вдосконалюється структура туристичного потенціалу конкретного регіону [36].

Механізм розробки регіональної політики в сфері туризму складається з таких основних елементів (рис. 1.1.):

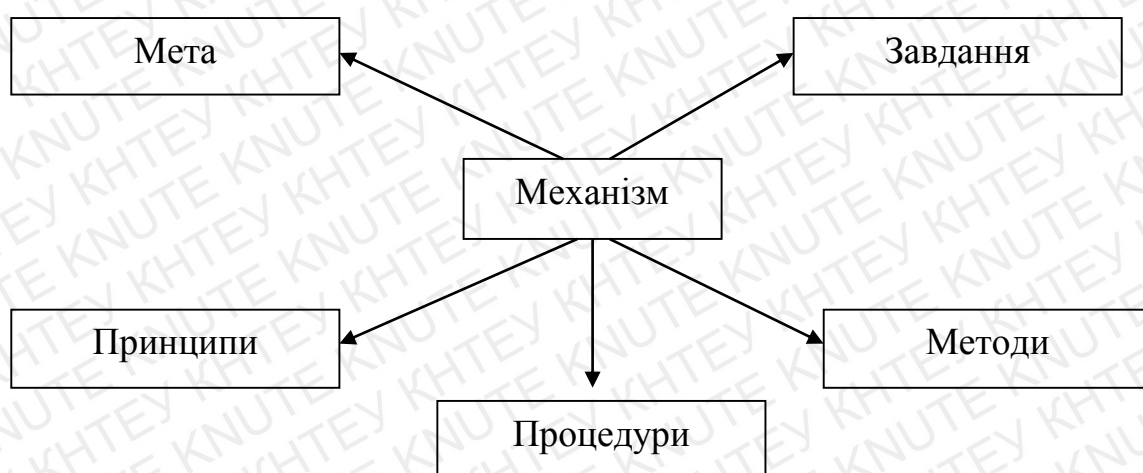

Рис. 1.1. Складові механізму розроблення туристичної політики регіону

Мета механізму розробки регіональної туристичної політики формується на основі аналізу існуючого стану та структури туристичного потенціалу, а завдання виходячи із визначеної мети та виявлених недоліків, нереалізованих складових потенціалу, проблем які необхідно вирішити [36].

Щодо принципів, то при розробці туристичної політики слід керуватися принципами, що закріплені в міжнародних документах з туризму (наприклад, Хартія туризму, Глобальний етичний кодекс, Гаагская декларация Межпарламентской конференции по туризму) [10, 12, 59].

Основною складовою даного механізму є методи, оскільки саме вони формують його основу та є засобом для досягнення поставленої мети та виконання завдань.

Методи розробки регіональної туристичної політики – це сукупність способів, прийомів та засобів впливу на туристичний потенціал регіону.

Усі методи, які використовуються для здійснення структурних перетворень туристичного потенціалу регіону переважно здійснюються державними та регіональними органами влади, виходячи з цього всі вони поділяються на методи прямого та опосередкованого впливу.

Методи прямого впливу – методи, за допомогою яких регіональні органи влади безпосередньо втручається в економічні процеси. До даних методів відносять створення регіональних програм та планів, цільове фінансування туристичної галузі, чи споріднених з нею галузей, суб'єктів господарювання тощо.

Методи опосередкованого впливу – сукупність опосередкованих засобів впливу на діяльність суб'єктів туризму. До них відносять правове регулювання, податкове регулювання, створення регіональних інституціональних структур, створення кластерів, створення спеціальних економічних зон тощо [56].

Виходячи з поняття та елементів механізму розробки регіону процес його розробки та впровадження можна представити у вигляді наступної послідовності етапів:

- а) оцінка туристичного потенціалу регіону;
- б) визначення кола зацікавлених осіб (стейкхолдерів), залучення їх до процесу формування туристичної політики регіону з метою збалансування їх інтересів та інтересів громади;
- в) визначення мети та завдань туристичної політики регіону;
- г) аналіз можливих методів реалізації політики;
- д) вибір методів структурної перебудови економічного потенціалу регіону;
- е) підготовка планів та програм дій з реалізації обраних методів за умов конкретного регіону;
- ж) розробка заходів з розвитку туристичного потенціалу, реалізація обраних методів структурної перебудови туристичного потенціалу.

Регіональна політика в сфері туризму має на меті вирішення таких конкретних завдань:

- отримання достовірних статистичних даних щодо обсягів внутрішнього і міжнародного туризму в регіоні для визначення його стану, для зарахування його до розвиненого або депресивного, а також дані щодо розподілу туристів за цілями, віком і засобами транспорту тощо;
- кількісна і якісна оцінка інтегрального ресурсного потенціалу - природного, трудового, фінансового, рекреаційного, науково-технічного, транспортно-географічного, а також можливостей розвитку внутрішньо- та зовнішньоекономічних зв'язків;
- аналіз і оцінка забезпеченості території об'єктами інфраструктури, її стану і необхідності залучення інвестицій для її розгалуження;
- аналіз специфіки просторової диференціації демографічних процесів, оцінка існуючих систем розселення, визначення структури зайнятості, рівня кваліфікації трудових ресурсів і кількості робочих місць, вивчення міграційних процесів, їх причин, структури, інтенсивності та напрямків, в тому числі рекреаційних потоків;
- обґрунтування територіальних пропорцій розвитку сфери туризму за допомогою рекреаційно-туристичного районування на основі даних аналізу функціональної структури людської діяльності і просторової локалізації основних зв'язків;
- оцінка значення рекреаційних територій в загальній структурі землекористування;
- аналіз та ефективне використання рекреаційного та туристичного потенціалу геополітичного положення території, враховуючи такі групи факторів:
  - а) географічні (розташування території або акваторії щодо материків, частин світу, морів і океанів, сторін горизонту тощо);
  - б) економічні (наявність джерел сировини, енергії, трудових ресурсів, транспортних комунікацій і т.і.);

- в) політичні (внутрішньо-і зовнішньополітична ситуація, близькість або віддаленість країн-партнерів, "ворогів", "гарячих точок", конфліктуючих сторін);
  - г) історичні (історія розвитку території, наявність традицій, історичних пам'яток);
  - д) державно-правові (інституційно-правова система, ступінь її відповідності міжнародно-правовим стандартам);
- вивчення можливостей формування вільних рекреаційно-туристичних економічних зон, туристичних кластерів, районів прикордонної (безмитної) торгівлі, зон і об'єктів спільного підприємництва;
  - оцінка території з точки зору рекреаційно-туристичного використання, її районування та експертиза окремих регіональних проектів або програм з метою забезпечення найкращих умов діяльності в певному регіоні;
  - наближення рекреаційного районування до єдності з економічним і адміністративно-територіальним устроєм;
  - виявлення особливостей територіального поділу праці в сфері рекреації і туризму, прогнозування перспективних функцій районів;
  - удосконалення економічного механізму регіонального розвитку засобами:
    - а) зміцнення фінансової бази місцевих органів, що відповідають за проведення цієї діяльності, з податків, штрафів, цільових кредитів, інвестиційних і цінових заходів, пільг, державної протекції;
    - б) ініціювання створення загальнодержавного фонду для реалізації регіональних програм, допомоги при ліквідації стихійних лих, аварій і т.п.
  - в) сприяння розвитку ринкової економіки і підприємництва в регіоні;
  - г) організації регіональних замовлень на послуги і товари туризму;
  - комплексний підхід до впровадження інновацій, нових товарних пропозицій в сфері туризму і готельного господарства;
  - управління регіональним розвитком шляхом розширення методів самоврядування;

- кадрове забезпечення реалізації регіональної туристичної політики на всіх рівнях їх впровадження;
- створення передумов для раціонального використання рекреаційних ресурсів.
- Досвід регіонального планування просторового розвитку туристичної галузі в розвинених країнах визначає основні напрямки та принципи такої політики:
- постійне вдосконалення концепції розвитку згідно змін у турбулентному зовнішньому середовищі діяльності галузі туризму;
- адаптація урбанізованого навколишнього середовища до потреб індустрії туризму, враховуючи потреби як місцевого, так і приїжджого населення;
- концентрація підприємств туристичної сфери повинна проводитися у відповідних зонах, потрібно уникати безладного, необґрунтованого розвитку в усіх напрямках;
- нестійкі екосистеми необхідно оберегати від надмірного використання, розвиток галузі повинен мати розумні межі і ґрунтуватися на реальних можливостях природних і антропогенних ландшафтів;
- туристичні центри повинні стати елементом існуючої системи розселення;
- розвиток галузі необхідно узгоджувати з місцевими умовами, направляти на відродження і підтримку місцевих традицій, звичаїв;
- до розвитку туризму необхідно активно залучати місцеве населення, громаду;
- розвиток територіальних туристичних комплексів слід узгоджувати з потребами і можливостями інших територіально-галузевих систем.

Механізм розробки туристичної політики може бути представлений функціональними групами, що складають систему ресурсних, економічних, організаційних та адміністративних методів цілеспрямованого впливу. Розглянемо деякі з них.

Розробка і реалізація системи моніторингу та оцінки використання ресурсного потенціалу. В якості основних заходів спрямованої дії тут необхідно виділити проведення інвентаризації та складання кадастру туристичних ресурсів області; визначення туристських зон в регіоні з урахуванням природних, історичних, соціально-культурних атракцій і потенціалу для розвитку різних видів туризму .

Дієвий економічний механізм стимулювання розвитку туризму, який передбачає, перш за все, формування системи підтримки органами влади, що включає широкий спектр економічних важелів: часткове субсидування процентних ставок по кредитах вітчизняних банків на модернізацію наявних підприємств туристської інфраструктури та зведення нових; надання фінансових пільг - знижок і позик під низький відсоток (стимулювання припливу інвестицій за рахунок власних коштів); пільгове оподаткування рекреаційних підприємств і ін..

Розвиток організаційного механізму на основі реалізації наступних заходів: координація дій учасників туристичного процесу (органи управління, рекреаційні підприємства, туристи, місцеве населення); інформаційне забезпечення, що передбачає збір статистичних даних, рекламні акції місцевих туристичних продуктів.

Ефективний адміністративний механізм стимулювання туристичної діяльності, заснований на формуванні системи програмно-цільового управління розвитком туризму в регіоні з урахуванням наступних умов: розробка цільової регіональної програми розвитку туризму; створення умов для діяльності, регулювання і контроль підприємств туристичної індустрії; підтримка розвитку соціального туризму, захист інтересів всіх учасників системи туризму [56].

Слід зазначити, що механізм стимулювання розвитку туризму в регіоні не може будуватися виходячи виключно з його внутрішніх умов, оскільки регіон, позиціонуючи свій турпродукт, виходить на національний і міжнародний туристські ринки, вступаючи в конкурентну боротьбу з іншими регіонами за потенційних споживачів.

Зазначений механізм стимулювання розвитку туризму в регіоні необхідно реалізовувати через сукупність цілеспрямованих заходів, що включають такі основні дії: забезпечення наявності конкурентоспроможної програми розвитку туризму;

виявлення проблем ефективного використання туристично-рекреаційного потенціалу; стимулювання припливу інвестицій в галузь; просування регіону на ринку; забезпечення управління реалізацією обраної політики і розвиток туризму в регіоні.

1.3. Об'єкти та суб'єкти туристичної політики регіону

З філософської точки зору об'єкт та суб'єкт – це протилежності, через взаємодію яких реалізується процес пізнання. Зазвичай, під суб'єктом розуміють носія діяльності та знання, під об'єктом предмет пізнання та практичного впливу.

У Законі України «Про туризм» окреслені учасники туристичних відносин та коло суб'єктів, що її здійснюють або забезпечують.

Учасники відносин - це юридичні та фізичні особи, які створюють туристичний продукт, надають туристичні послуги (перевезення, тимчасового розміщення, харчування, екскурсійного, курортного, спортивного, розважального та іншого обслуговування) чи здійснюють посередницьку діяльність із надання характерних та супутніх послуг, а також громадяни України, іноземці та особи без громадянства (туристи, екскурсанти, відвідувачі та інші), в інтересах яких здійснюється туристична діяльність [19].

До суб'єктів, що здійснюють або забезпечують туристичну діяльність, законодавство відносить:

- туристичних операторів (туроператорів);
- туристичних агентів (турагентів);
- інші суб'єкти підприємницької діяльності.

Туроператор - це юридичні особи, для яких виключною діяльністю є організація та забезпечення створення туристичного продукту, реалізація та надання туристичних послуг, а також посередницька діяльність із надання характерних та супутніх послуг і які в установленому порядку отримали ліцензію на туроператорську діяльність та створені згідно із законодавством України [19].

Турагенти - юридичні особи, а також фізичні особи-суб'єкти підприємницької діяльності, створені згідно із законодавством України, що здійснюють посередницьку діяльність з реалізації туристичного продукту туроператорів та туристичних послуг інших суб'єктів туристичної діяльності, а також посередницьку діяльність щодо реалізації характерних та супутніх послуг [19].

До інших суб'єктів підприємницької діяльності законодавство відносить підприємства, що надають послуги з тимчасового розміщення (проживання), харчування, екскурсійних, розважальних та інших туристичних послуг; гідів-перекладачів, екскурсоводів, спортивних інструкторів, провідників та фахівців туристичного супроводу [19].

Фахівці туристичного супроводу - фізичні особи, які проводять діяльність, пов'язану з туристичним супроводом, крім осіб, які працюють на відповідних посадах підприємств, установ, організацій, яким належать чи які обслуговують об'єкти відвідування [19].

І остання категорія суб'єктів туристичної діяльності – це фізичні особи, які не є суб'єктами підприємницької діяльності але надають послуги з тимчасового розміщення (проживання), харчування тощо [19].

На нашу думку, коло суб'єктів туристичної політики регіону є більш ширшим за означене в законодавстві коло суб'єктів туристичної діяльності.

Суб'єктами регіональної туристської політики можуть стати будь-які структури, локалізовані на території і зацікавлені в успішному розвитку території.

До суб'єктів регіональної туристської політики відносяться, по-перше, органи державної влади регіонального рівня, місцеве самоврядування, покликане забезпечити сталий соціально-економічний розвиток муніципальних утворень, розташованих на території конкретного суб'єкта. Наприклад, Дніпропетровська обласна державна адміністрація, Дніпропетровська обласна рада, Дніпровська міська Рада.

По-друге, суб'єктами регіональної туристської політики можуть бути окремі господарюючі суб'єкти і некомерційні організації.

Крім територіальних органів влади суб'єктами регіональної туристської політики можуть стати туристи, локалізовані на території і зацікавлені в успішному розвитку території.

Обґрунтованим є виділення таких учасників туристичної політики регіону, яких перераховано нижче.

Насамперед це туристи, в спектрі інтересів яких домінують економічні (ціни на авіаквитки, залізничні та інші перевезення; ціна на послуги готелів, музеїв; візові та туристські збори; ціни на послуги підприємств громадського харчування і ресторанів та ін.).

Безумовно, це туристичний бізнес, дислокований на території регіону, який надає (або здатний в перспективі надавати) істотний вплив на туристичний потенціал і перспективи соціально-економічного розвитку регіону. Інтереси його представників пов'язані з конкуренцією за більш сприятливі умови взаємодії з регіональною та муніципальною владою (оренда державної і муніципальної нерухомості на пільгових умовах, податкові преференції, адміністративні та бюрократичні послаблення, скасування віз і обмежень на в'їзд, зменшення величини страхового забезпечення туроператорів і ін.). Зрозуміло, що множинність бізнес-одиниць спочатку передбачає орієнтацію регіональних влад на врахування інтересів окремих видів бізнесу, які є більш значущими з точки зору розвитку туристичного потенціалу;

Професійні чи інші громадські об'єднання (наприклад, Національна туристична організація, Туристична асоціація України (ТАУ), Українська асоціація активного та екологічного туризму), що виражають загальні інтереси їх асоційованих членів [48].

В Україні Національну туристичну організацію (НТО) лише створено, планується, що її діяльність буде спрямована на приведення сектора туризму до найбільш збалансованої і стійкої моделі розвитку. Мета НТО — створити постійно діючу мережу-платформу об'єднання регіональних, міських і галузевих туристичних організацій для підвищення якості національного туристичного продукту, розвитку системи професійних знань і підготовки фахівців, а також всього комплексу маркетингу туристичного бренду України на внутрішньому і глобальному ринку. Загалом

НТО тільки зареєстровано, поки її діяльність не помітно. Тому мабуть зарано цю організацію розглядати як впливового суб'єкта туристичної політики.

Щодо перспектив розвитку НТО в Україні, то її можна уявити як сучасну форму недержавного маркетингу і менеджменту в індустрії туризму, діяльність якої в першу чергу визначається необхідністю забезпечення координації діяльності економічних агентів на туристичному ринку країни відповідно до державної політики в сфері туризму.

З огляду на реалізацію політики будь-якої держави в галузі туризму завдання НТО можна розділити на групи:

- збір та забезпечення інформацією широких верств населення;
- популяризація регіонів країни серед туристів;
- кооперація з місцевими туроператорами;
- інструктаж туристичних агентств з метою просування країни або регіону серед своїх клієнтів.

Співпраця НТО з іншими суб'єктами, зокрема туроператорами повинна передбачати:

- надання інформації та підтримки при створенні турпродукту: загальні відомості про країну; план інфраструктури, інформація про нові можливості та події (івентів), наприклад, фестивалі, ярмарки і виставки; достовірні статистичні дані по різних аспектам туризму, вплив уряду на розвиток туризму;
- матеріали для проспектів: якісні фотографії, слайди і літографічний матеріал;
- інформування та надання відомостей про окремі регіони і готелі, картографічний матеріал, розважальні заходи; загострення уваги на оформленні віз, в'їзних формальності, обмеженнях, інформування про політичну ситуацію, катастрофи, епідемії та війни;
- допомога при продажу: НТО можуть працювати як окремий розповсюджувач турпродукту або в кооперації з туроператорами.

Як свідчить світова практика, ефективність роботи НТО на 80% залежить від бюджету і навичок керівництва [7].

Діяльність всеукраїнської громадської організації Туристична Асоціація України є більш активною. Вона створена у 1998 р., законодавчим підґрунтям її функціонування є закони України "Про туризм" і "Про об'єднання громадян". Заснували це професійне об'єднання трудові колективи провідних підприємств туристичної галузі нашої держави. Головна мета Асоціації - об'єднання зусиль працівників туристичної та суміжних галузей для спільних дій по захисту своїх законних прав, задоволенню професійних і соціальних інтересів, сприяння розвитку туризму в Україні, у тому числі збереженню й захисту культурної спадщини України. Асоціація відкрита для тих, хто підтримує її мету та визнає Статут. Виходячи з цього, в Асоціації передбачено колективне та індивідуальне членство. Асоціація діє за територіальним принципом. Основою Асоціації є регіональні осередки, що створюються в Автономній Республіці Крим, областях, містах Києві та Севастополі за наявності понад трьох колективних членів Асоціації. Індивідуальні члени входять до регіональних осередків за місцем роботи чи проживання. Нині ТАУ об'єднує понад 350 провідних туристичних підприємств, що репрезентують практично всі регіони України.

ТАУ активно реалізує проекти регіонального значення, зокрема таких як «Місто: Розвиток через туризм». Проект є спільною ініціативою Туристичної асоціації України, Української асоціації активного та екологічного туризму та тренінгового агентства „ASK”, що спрямована на туристичний розвиток малих і середніх міст, сіл і селищ України, трансформацію туристичного простору України.

Мета Проекту – перетворення населених пунктів України на конкурентоспроможні на внутрішньому та міжнародному ринках туристичні центри через запровадження публічно-приватного партнерства. В рамках проекту ТАУ надає консультації та сприяє розробленню стратегічних документів з розвитку туризму в регіоні (стратегії, програми розвитку туризму). Надає допомогу у створенні територіального представництва, відповідального за координацію зацікавлених у розвитку туризму учасників ринку. Розробляє концепцію брендування та просування

населеного пункту як туристично привабливої дестинації. Координація інфраструктурних проєктів; проведення навчань з розвитку туризму в населеному пункті та підвищення ефективності туристичного бізнесу; консультування з питань започаткування туристичного бізнесу та розвитку туризму в населеному пункті – і це далеко неповний пакет допомоги, який можливо отримати в ТАУ [14].

Безумовно, вагомий внесок в розвиток туризму вносять наукові установи, та учбові заклади, і тому їх теж можна віднести до суб'єктів регіональної туристичної політики. Так наприклад, викладачі КНТЕУ приймали безпосередню участь у розробці стратегії активізації туристичного потенціалу м.Дніпро.

Суб'єкти регіональної туристської політики, як правило, локалізовані на території, проявляють активність, діють в інтересах суспільства і основною метою своєї діяльності вважають успішний соціально-економічний розвиток території для комфортного проживання та безпечного ведення туристичної діяльності комерційного та некомерційного характеру.

За винятком територіальних органів влади і управління інші суб'єкти регіональної туристської політики можуть бути як резидентами, так і нерезидентами території [29].

Основним завданням суб'єктів регіональної туристичної політики є підвищення привабливості території як туристської дестинації, промоція та розвиток туристських атракцій, умов, відносин, об'єктів, що дозволить в ринкових (конкурентних) умовах переорієнтувати потік ресурсів (фінансових, людських, матеріальних та ін.) і перемогти в конкурентній боротьбі з іншими територіями за туристів.

Дослідження випускної кваліфікаційної роботи виявило, що визначення суб'єктів туристичної політики не викликає особливих протиріч. Як вже зазначалось до них найчастіше відносять органи державної влади, які відповідальні за формування та реалізацію державної політики в сфері туризму, а також недержавні органи, відповідальні за туристичну діяльність.

В Законі України «Про туризм» прямо вказується на те, що визначення основних напрямів державної політики в туризмі належить до виключних повноважень Верховної Ради. Відповідно, державне управління та забезпечення реалізації

державної політики в галузі туризму належить до компетенції Кабінету Міністрів, центрального органу виконавчої влади в галузі туризму – Міністерства економічного розвитку та торгівлі (МЕРТ), місцевих державних адміністрацій, виконавчих органів місцевого самоврядування в галузі туризму [19].

Значно складнішою є ситуація з визначенням об'єктного поля туристичної політики, воно не повинне обмежуватися лише туристичною галуззю, підприємствами, які створюють і реалізують турпродукт (туроператори та турагенти), підприємствами сфери гостинності та транспортних послуг. Об'єктне поле значно ширше, і повинне орієнтуватися і на споріднені з туристичною галузі, а їх понад 50 одиниць.

Об'єктом управління є те, на що спрямована пізнавальна та управлінська дія суб'єкта управління, на що він може прямо або опосередковано впливати з метою зміни стану.

Вибір об'єкта туристичної політики та її цільових установок значною мірою залежить від рівнів її реалізації. В цьому сенсі туристична політика реалізується в діапазоні від міжнародного і національного до регіонального (локального) і мікро-локального (на рівні організації). Кожен із зазначених рівнів фокусується на різній мірі деталізації цільових установок, враховує специфіку кожного з рівнів. В ідеалі процес реалізації туристичної політики має розвиватися від загального до часткового, так, щоби загальні рівні забезпечували певні карти дорожнього руху для напрацювання часткових рішень і заходів [19].

Так, туристична політика держави може бути спрямована як на розвиток окремих регіонів, видів туризму, туристичні ресурси і об'єкти (процеси їх використання та інформаційного представлення), так і на туристичні потреби населення.

Об'єктів туристичної політики регіону за галузевим критерієм може бути туристична сфера області в цілому; за географічним критерієм - туристично-рекреаційна територія; відповідно до напрямку туристичної діяльності — визначений тип туризму (міський, сільський, екологічний, спортивний тощо); стосовно напрямків впливу - різнохарактерні потреби потенційних та реальних туристів щодо організації дозвілля.

Крім того, об'єктами регіональної політики управління туристичною сферою можуть певні явищ чи ситуацій (наприклад, зниження обсягів туристичних потоків внаслідок природних чи техногенних, політичних, економічних, воєнних подій).

Зважаючи на це, об'єктом туристичної політики регіону виступає увесь спектр соціально-економічних процесів, що стосуються туристичного комплексу області.

РОЗДІЛ 2

ДІАГНОСТИКА РОЗВИТКУ ТУРИЗМУ ДНІПРОПЕТРОВСЬКОЇ ОБЛАСТІ

2.1. Оцінка туристичного потенціалу

Потенціал – одне із ключових економічних понять, однак існують значні відмінності у визначенні самої дефініції, розумінні її сутності та складу [4].

Етимологічно термін «потенціал» походить від латинського *potencia* – сила. В широкому розумінні його ключовим моментом є поняття можливостей, як умови необхідної для здійснення будь-чого.

Зазвичай туристичний потенціал розглядається як сукупність наявних ресурсів. При цьому слід зазначити, що це визначення ресурсного підходу просто констатує потенціал як ресурсну базу, а варто визначити його як здатність за допомогою даних ресурсів виконувати свої функції, досягати певних цілей.

Туристичними ресурсами України є пропоновані або такі, що можуть пропонуватися, туристичні пропозиції на основі та з використанням об'єктів державної, комунальної чи приватної власності [48].

Важливими для оцінки туристичного потенціалу є визначення його структури, багаторівневу компонентну модель структури туристичного потенціалу регіону надано на рис. 2.1.

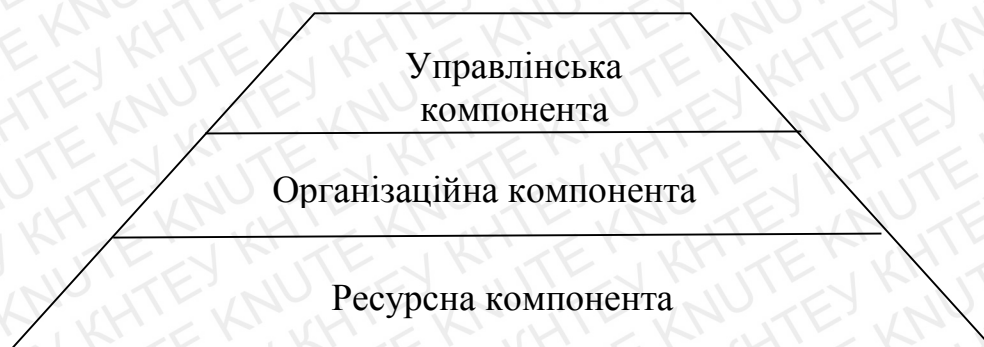

Рис. 2.1. Компонентна модель структури туристичного потенціалу

До складу даної моделі входить ресурсна компонента, яка є базисом, організаційна

та управлінська компоненти. Ресурсний рівень включає в себе всі наявні ресурси регіону. Організаційна компонента представляє собою організаційні можливості, які проявляються у вигляді взаємопов'язаності організацій регіону, сформованості методів господарювання, інші організаційно-економічні та соціально-економічні відносини. Управлінська компонента проявляється через компетенції – здібності управлінського персоналу приймати ефективні рішення на основі практичного досвіду та професійні знання і вміння щодо формування, використання та відтворення ресурсів.

Оцінку туристичного потенціалу почнемо з ресурсної складової.

Дніпропетровська область утворена 27 лютого 1932 року, розміщена в південно-східній частині України, у басейні середньої і нижньої течії Дніпра. Її територія складає 5,3 % від загальної площі України - 31,9 тис. кв. км. Клімат – помірно-континентальній [38].

За геологічними умовами Дніпропетровська область поділяється на два субрегіони: Український кристалічний щит (65 % площі області) та Дніпровсько-Донецька западина (решта – 35 %). Позитивним фактором геологічної будови є сейсмостійкість, наявність передумов щодо залягання різноманітних рудних корисних копалин [38].

Дніпропетровщина є унікальною за різноманітністю й запасами корисних копалин, тут зосереджено унікальні родовища. Область володіє майже 50% загальнодержавних запасів корисних копалин [38].

Ґрунтовий покрив Дніпропетровської області складають переважно чорноземи різної якості. Їх характер змінюється з півночі на південь області від чорноземів звичайних до таких, які містять невеликі домішки суглинків.

Середня густина річкової мережі становить 0,27 км/кв.км, забезпеченість водними ресурсами – 460 тис. куб. м на кв. км площі, проте ресурси місцевого стоку становлять лише 20 тис. куб.м/кв. км. Лише річка Самара має значне водогосподарське значення. Область належить до водозабезпечених, однак такий стан досягається за рахунок транзитного потоку вод Дніпра. Локальних водних ресурсів недостатньо, тому в майбутньому область може зазнавати дефіциту

води. Річки Дніпропетровської області відзначаються значним рівнем забруднення. Для вод Дніпра та Самари характерний високий вміст (з перевищенням ГДК) сульфатів, сульфідів, окисів заліза та важких металів унаслідок інтенсивних промислових скидів[38].

Землі природоохоронного призначення області у 2013 році становили 88,13 тис. га, водного фонду – 155,6 тис. га, лісового фонду – 192,4 тис. га.

Дніпровська область має багатий природно-заповідний фонд. Станом на 01 липня 2013 року це 170 природно-заповідних територій і об'єктів, у тому числі 23 заказники державного значення, 3 пам'ятки природи, 76 заказників місцевого значення; 49 пам'яток природи, 1 парк – пам'ятку садово-паркового мистецтва загальнодержавного значення та 7 – місцевого значення; 3 заповідні урочища. І кількість заповідних територій збільшується [39].

У 2017 році кількість об'єктів природно-заповідного фонду (ПЗФ) склала 178 од, загальною площею 96,4 тисяч гектарів, з них місцевого значення 147 од (площа 63,3 тис.га), 31 об'єкт державного значення, площею 33,1 тис.га. (рис. 2.2.).

Рис. 2.2. Об'єкти природно-заповідного фонду Дніпропетровської області

Загалом природно-заповідний фонд Дніпропетровщини досить різноманітний - від ботанічних парків до орнітологічних, ентомологічних та іхтіологічних заказників. Більш детальна інформація з прикладами в табл. 2.1.

Таблиця 2.1

Склад природно-заповідного фонду Дніпропетровської області

№	Тип об'єкту ПЗФ	Кількість, од	Питома вага, %	Приклад
1	Ландшафтний заказник	31	17,42	Інгулецький степ
2	Орнітологічний заказник	5	2,81	Заплава р. Базавлук, Василівська колонія сірих чапель
3	Гідрологічна пам'ятка при- роди	3	1,69	Водопад на р. Кам'янка
4	Ботанічний заказник	11	6,18	Урочище Балка Гли- бока
5	Геологічна пам'ятка при- роди	8	4,49	Скелі залізистих ква- рцитів на р.Вовчий
6	Ботанічна пам'ятка природи	15	8,43	Урочище Паськове
7	Лісовий заказник	7	3,93	Балка Парна
8	Заповідне урочище	3	1,69	Горіховий сад
9	Природний заповідник	2	1,12	Дніпровсько-Оріль- ський
10	Ботанічний сад	3	1,69	Ботанічний сад ДДУ
11	Парк-пам'ятка садово-пар- кового мистецтва	5	2,81	Парк ім. Шевченко
12	Регіональний ландшафтний парк	4	2,81	Дніпровські ліси
13	Дендрологічний парк	2	1,12	Саксагань
14	Ентомологічний заказник	4	2,25	Топчинський
15	Загальнозоологічний заказ- ник	1	0,56	Новоселівський ли- ман
16	Іхтіологічний заказник	1	0,56	Балка Велика Осоко- рівка
17	Інше	73	41,01	
18	УСЬОГО	178	100	

Джерело: [40].

М'який клімат, мінеральні джерела, лікувальні грязі Дніпропетровщини – все це створює умови для лікування та відпочинку [47].

Проте майже вся територія області належить до категорії дуже забруднених, а понад третини – до надзвичайно забруднених. Така незадовільна екологічна ситуація в регіоні не сприяє розвитку туризму.

Крім того, Дніпропетровська область належить до найменш забезпечених якісними питними водними ресурсами, в населених пунктах спостерігається передкризова та кризова водогосподарська й гідроекологічна ситуація, адже здатність Дніпра та багатьох річок басейну до самовідновлення вже не забезпечує відновлення порушеної екологічної рівноваги [46].

Однією з основних проблем забруднення водного басейну області є забруднення шахтними водами.

Земельні ресурси області потерпають від антропогенного та техногенного навантаження через діяльність добувної промисловості. В області потребують рекультивациі 30 тисяч гектарів земель, а щорічно відновлюється лише 15 га на рік. Значний вплив на стан земельних ресурсів також здійснює екстенсивне сільське господарство, що використовує монокультури й не застосовує принципи сівозміни для збереження родючості ґрунтів. Це перешкоджає розвитку сільського туризму [44].

Для якісного, комфортного відпочинку туристів потрібні безпечні добре облаштовані місця відпочинку, санітарно-курортні та оздоровчі заклади, готелі, хостели тощо.

Проаналізуємо наявність та динаміку засобів розміщення у Дніпропетровській області (таб. 2.2).

За період з 2011 року по 2017 рік ми спостерігаємо поступове зменшення як загальної кількості засобів розміщення, так і готелів та спеціалізованих засобів. Кількість готелів скоротилась на 21 одиницю, спеціалізованих засобів розміщення на 26 од. Як виявив аналіз, інфраструктура засобів розміщення не відповідає вимогам ринку, є недиференційованою. І це негативно впливає на туристичні потоки.

Щодо інформаційної інфраструктури туризму в області – вона майже відсутня. Немає маркування основних туристичних маршрутів, вказівників до туристичних об'єктів, стендів з картами міста та туристичних маршрутів.

Дніпропетровська область тягнеться на 130 км з півночі на південь, на 300 км із заходу на схід, через це індекс внутрішньої доступності області значно нижчий за середній в Україні (0,80). Щільність доріг обласного значення також є нижчою за середній показник в Україні. І це створює додаткові перешкоди для розвитку екотуризму, адже в природно-заповідному фонді Дніпропетровщини переважають ландшафтні заказники, яких дістатися краще за допомогою автомобільного транспорту [34].

Таблиця 2.2

Кількість засобів колективного розміщення у Дніпропетровській області

Роки	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Загальна кількість засобів розміщення, од	275	260	262	265	253	254	228
Темпи зростання, %	100	94,55	100,77	101,15	95,47	100,40	89,76
Готелі та аналогічні засоби	141	130	135	146	139	138	120
Темпи зростання, %	100	92,20	103,85	108,15	95,21	99,28	86,96
Питома вага, %	51,27	50,00	51,53	55,09	54,94	54,33	52,63
Спеціалізовані засоби розміщення	134	130	127	119	114	116	108
Темпи зростання, %	100	97,01	97,69	93,70	95,80	101,75	93,10
Питома вага, %	48,73	50,00	48,47	44,91	45,06	45,67	47,37

Джерела: [28]

Залізнична інфраструктура області розвинена краще автодорожньою. За щільністю залізниць, якістю залізничної інфраструктури область лідирує серед українських регіонів. Залізничне сполучення забезпечує ефективний зв'язок з усіма регіонами України, і це додатковий плюс для розвитку туризму.

Головна водна артерія області – Дніпро – потенційно важлива транспортна складова економіки області, проте вона є й головним природним бар'єром інтеграції всього простору області [46].

Забезпечення функціонування галузі кваліфікованими кадрами здійснюється в області за рахунок залучення випускників місцевих вищих навчальних закладів, в яких напрямок готельно-ресторанна справа, туризм отримав широкий розвиток. В області 9 вищих навчальних закладів здійснюють підготовку фахівців з цього напрямку, зокрема, Дніпровський Гуманітарний університет (ДГУ), Дніпровський національний університет (ДНУ), Університет імень Альфреда Нобеля, ДонНУЕТ. Але місто відчуває брак спеціалістів зі знанням іноземних мов – гідів, таксистів тощо. Тобто кадрова складова туристичного потенціалу теж потребує вдосконалення [40].

Цікавою з точки зору реалізації туристичної політики Дніпропетровського регіону є діяльність комунального підприємства «Агентство розвитку Дніпра». Тому стисло зупинимось на ньому. Його основні напрямки - сприяння інвестиціям та розвитку міського бренду, вдосконалення існуючих ініціатив з розвитку та приведення їх у відповідність до міжнародних стандартів UNIDO, мінімізація непотрібної бюрократії. Головна мета – розвинути бренд «Дніпро, лозунг «Агентства розвитку Дніпра» – «Відкриємо Дніпро для світу!». Адже туризм може відігравати важливу роль, і як спосіб просування більш відкритого та доступного бренду «Дніпро», так і важливої галузі, яка має підтримувати міську економіку. Агенство пропонує потенційним інвесторам пакет повного обслуговування, який містить усе, починаючи від початкових контактів, до підтримки таких питань, як розподіл земель та комунікацій [39].

Інвестиційні цілі передбачають залучення інвестицій в обсязі 10 млрд. доларів США та створення 100 000 робочих місць до 2027 року. Залучення щорічно 1 млн. туристів. Поточні проекти «Агентства розвитку Дніпра», в першу чергу в секторі інфраструктури, передбачають інвестиції в обсязі 5 млрд. доларів США. Ці проекти допоможуть стимулювати подальші інвестиції в приватний сектор бізнесу та житлові та роздрібні будівельні галузі [39].

Так, у Дніпропетровській області є всі передумови для формування та розвитку туризму: сприятливі кліматичні умови (сухе спекотне літо і м'які зими з рідкісними морозами); наявність великих водних просторів; культурно-історичні ресурси, представлені великою різноманітністю пам'яток історії; різноманітний природно-заповідний фонд; мінеральні джерела; лікувальні грязі тощо. Перераховані рекреаційні ресурси є основною і при цьому найбільш дешевою складовою розвитку туризму, що в цілому може визначати високу рентабельність цієї галузі.

Проте екологічні проблеми: високе екологічне навантаження на одиницю площі; нестача питної води; висока забрудненість повітря; нагромадження промислових та твердих побутових відходів; значна кількість порушених промисловістю земель, що не використовуються мають негативний безпосередній вплив на стан туризму.

Будівництво турбаз, екосіл, організація «зелених» стоянок дозволить зберегти природні ресурси і поповнити бюджет.

Інфраструктурна складова у Дніпропетровській області розвинена незначно внаслідок недостатності готельного фонду і його зношеності, нерозвиненості доріг.

Така ресурсна складова як капітал, а саме його нестача, теж є стримуючим фактором для повноцінного використання наявного туристського потенціалу. Згідно програми розвитку туризму Дніпропетровської області на 2014-2022 рр основним джерелом коштів є обласний бюджет (рис.2.3). Розподіл коштів за джерелами фінансування: обласний бюджет – 207712 тис.грн, міський бюджет – 6265 тис.грн., інші джерела – 4595 тис.грн. [16].

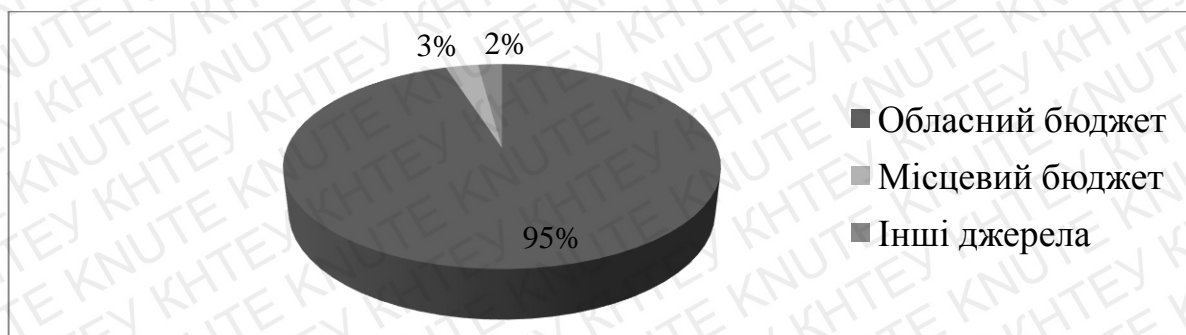

Рис. 2.3. Джерела фінансування туризму в Дніпропетровській області

Дані чинники вважаємо ще одним підтвердженням необхідності аналізу, розробки і формування ефективної системи управління розвитком туризму на рівні регіону.

2.2. Аналіз туристичних потоків Дніпропетровської області

Для дослідження туристичних потоків Дніпропетровської області використаємо дані статистичного управління цього регіону за період з 2013-2017 рр. (табл.2.3).

Таблиця 2.3

Туристичні потоки Дніпропетровської області за 2013-2017 рр.

Роки	2013	2014	2015	2016	2017
Загальна кількість туристів, що обслуговувалися туроператорами та турагентами, чол	81249	56803	46121	57770	75526
Абсолютне відхилення, чол	-	-24446	-10682	11649	17756
Темпи зростання, %	100	69,91	81,19	125,26	130,74
Іноземні туристи, чол	28	0	0	0	1
Абсолютне відхилення, чол	-	-28	0	0	1
Темпи зростання, %	100				
Громадяни України, які виїжджали за кордон	68504	49540	38926	49994	68043
Абсолютне відхилення, чол	-	-18964	-10614	11068	18049
Темпи зростання, %	100	72,32	78,57	128,43	136,10
Внутрішні туристи, чол	12717	7263	7199	7776	7482
Темпи зростання, %	100	57,11	99,12	108,02	96,22

Джерела: [55]

Таким чином, ми спостерігаємо негативну тенденцію зменшення туристичних потоків (як внутрішніх, так і зовнішніх) протягом 2014-2015 років, що пояснюється загальною економіко-політичною ситуацією в країні, зокрема, окупацією Донбасу. Так в 2014 році темпи падіння загальної кількості туристів в

порівнянні з 2013 роком склали 30%, а в 2015 р. в порівнянні з 2014 р. майже 19 %. У 2016-2017 р.р. ситуація дещо покращилась, в 2016 р. темпи приросту – 25%, а в 2017 р. – 30,74%. Проте досягти рівня 2013 року вдалося лише за показниками зовнішнього туризму (рис. 2.3).

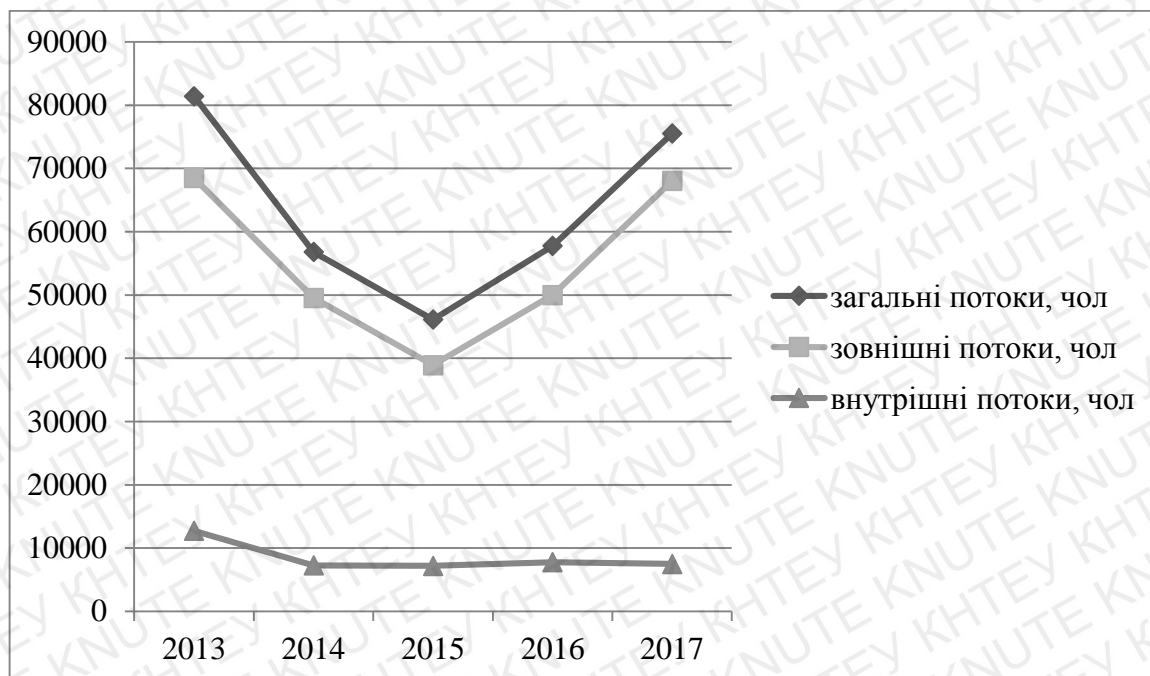

Рис. 2.3. Потоки туристів по Дніпропетровській області

Змінилась потоки туристів не тільки кількісно, але й структурно. Для підтвердження порівняємо дані 2013 та 2017 років (рис. 2.4, 2.5).

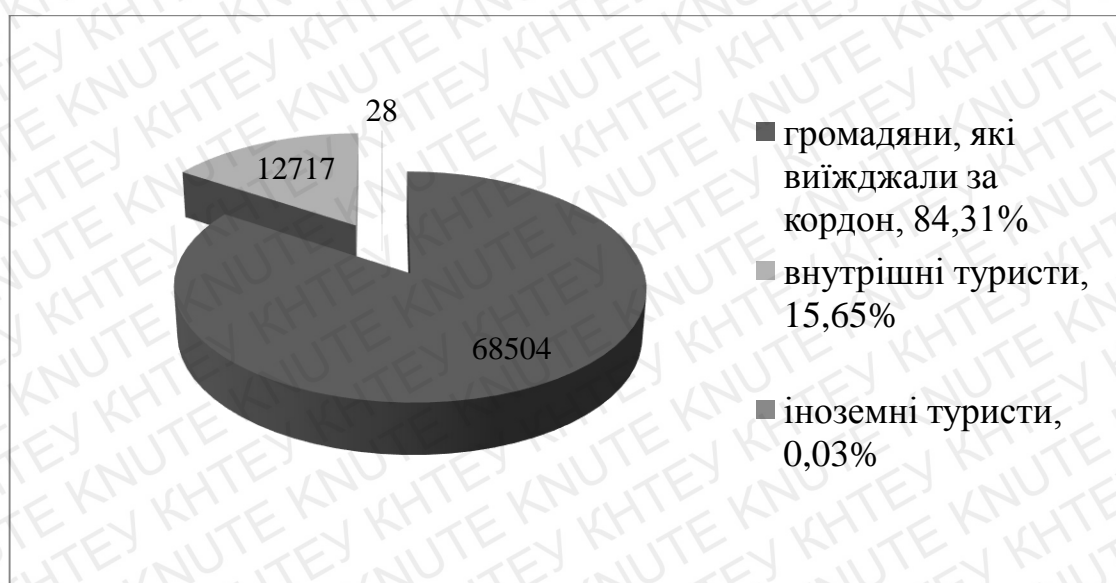

Рис. 2.4. Структура туристичних потоків по Дніпропетровській області в 2013 р.

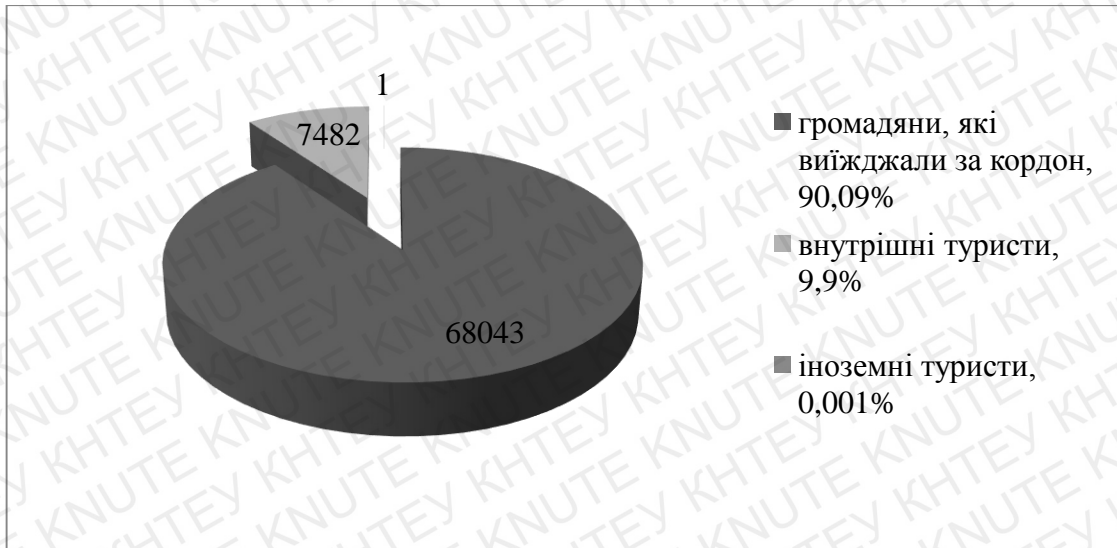

Рис. 2.5. Структура туристичних потоків по Дніпропетровській області в 2017 р.

Таким чином, у 2017 р. в порівнянні з 2013 р. в загальній кількості туристів, що обслуговувались туроператорами та турагентами, збільшилась частка громадян, які виїжджали за кордон, з 84% до 90%. В той час як частка внутрішніх туристів зменшилась майже на 6%, з 15% у 2013 році до 9,9% у 2017 році.

Проведемо більш детальний аналіз за показниками внутрішнього туризму.

Загалом, ситуація в регіоні з внутрішнім туризмом критична, за останні 10 років з 2007 по 2017 рр. кількість внутрішніх туристів зменшилась вдсятеро (рис. 2.6, табл. 2.4).

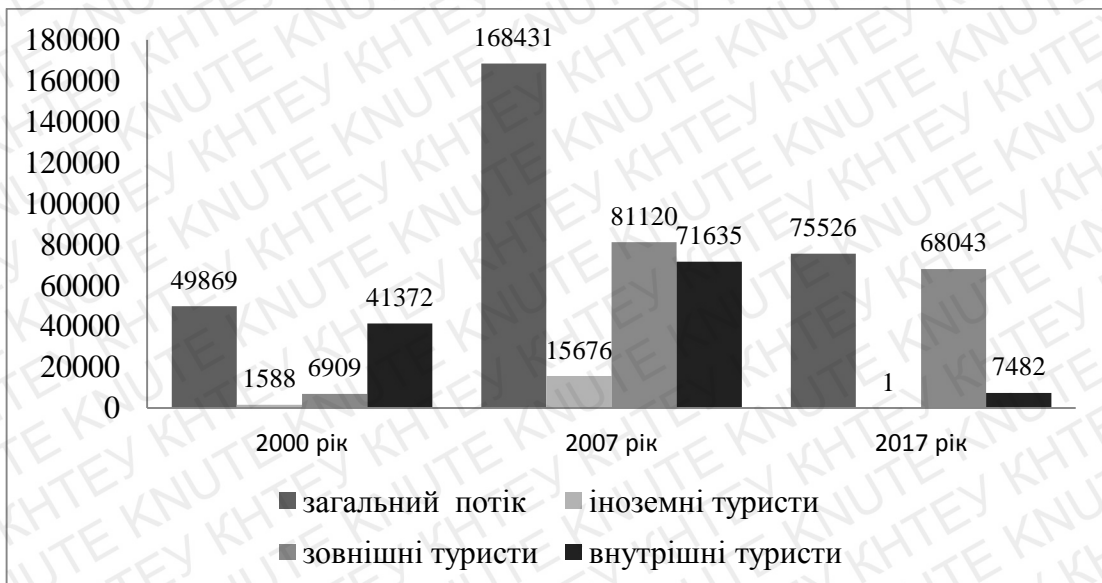

Рис. 2.6. Потоки туристів по Дніпропетровській області, чол

За період з 2000 по 2017 роки найбільша кількість туристів, що обслуговувалися туроператорами та турагентами по дніпровському регіону, спостерігається у 2007 році – 168431 чол. На цей рік припадає пік зацікавленості з боку іноземних туристів – 15676 чол. Кількість громадян України, що виїжджали за кордон, складає 81120 чол. Загалом потік зовнішнього туризму за період з 2000 р. по 2017 р. збільшився з 6909 до 68043 чоловік, тобто майже вдесятеро. Потік внутрішнього туризму по Дніпропетровській області у 2007 році становив 71635 чол., а у 2017 р. він зменшився до 7482 чол. Таким чином, ми спостерігаємо небезпечну тенденцію стрімкого падіння інтересу до Дніпропетровської області як з боку внутрішніх туристів, так і з боку іноземних [55].

Таблиця 2.4

Динаміка та структура туристичних потоків у 2000 р., 2007 р. та 2017 р.

Роки	2000	2007	2017
Загальна кількість туристів, чол	49869	168431	75526
Абсолютне відхилення, чол	-	118562	-92905
Темпи зростання, %	100	337,747	44,84
Іноземні туристи, чол	1588	15676	1
Абсолютне відхилення, чол	-	14088	-15675
Темпи зростання, %	100	987,154	0,00638
Частка в загальній кількості, %	3,18	9,31	0,0001
Зовнішні туристи, чол	6909	81120	68043
Абсолютне відхилення, чол	-	74211	-13077
Темпи зростання, %	100	1174,12	83,88
Частка в загальній кількості, %	13,85	48,16	90,09
Внутрішні туристи, чол	41372	71635	7482
Абсолютне відхилення, чол	-	30263	-64153
Темпи зростання, %	100	173,149	10,44
Частка в загальній кількості, %	82,96	42,53	9,91

У 2000 році частка внутрішніх туристів у загальній їх кількості становила 82,96%, а у 2017 р. – 9,91%. При чому питома вага зовнішніх туристів збільшилась за період з 13,85% до 90,09 %.

Найбільші спади туристичної зацікавленості спостерігаються у 2008 році, і це корелюється з фінансово-економічною кризою. Далі падіння спостерігаємо у 2011 році, і його можливо пояснити світовими тенденціями зниження туристичної активності у зв'язку з терористичними актами. Ще одна політична криза у 2014 році, окупація Донбасу теж призвели до зменшення туристичних потоків.

Загалом, аналіз туристичних потоків по Дніпропетровській області, дозволив виявити їх залежність від політичної та економічної ситуації в Україні та світі (рис. 2.7).

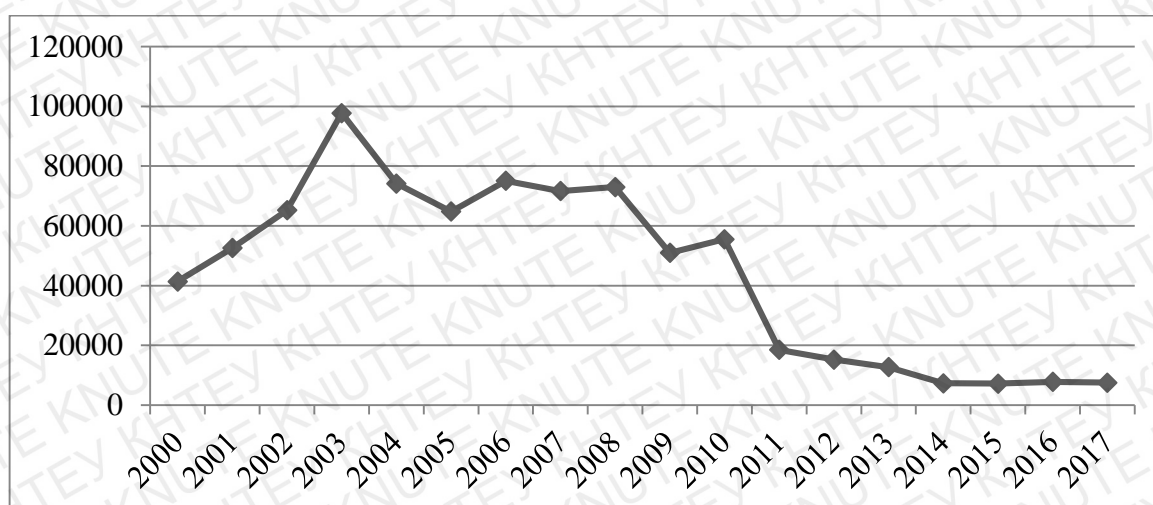

Рис. 2.7. Динаміка внутрішнього туризму по Дніпропетровській області у 2000-2017 рр.

Дещо кращою є статистична ситуація з кількістю осіб, що перебували у колективних закладах розміщення (готелях, спеціалізованих закладах) (рис.2.8).

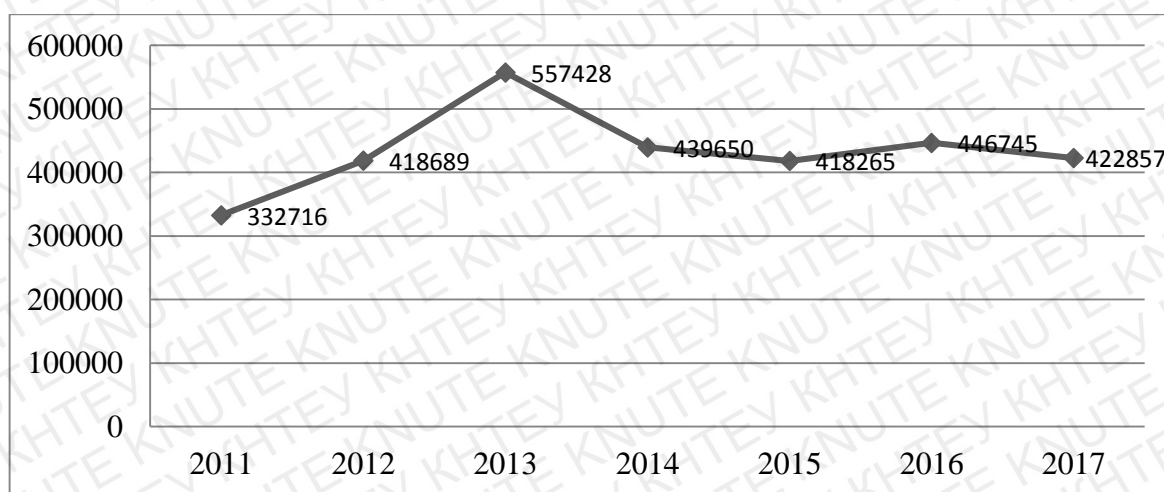

Рис. 2.8. Кількість осіб, що перебували у колективних засобах розміщення

За період 2011-2017 рр. кількість осіб, що перебували у готелях, аналогічних засобах та спеціалізованих засобах, збільшилась з 332716 до 422857 чол, абсолютне відхилення 90141 чол, приріст склав 27%. Позитивна динаміка свідчить про збільшення самостійних туристичних поїздок без звернення до туроператорів, тур агентів, зокрема, ділових поїздок, бізнес-туризму. Найбільша кількість перебувань припадає на довоєнний 2013 рік – 557428 чол. Як негативний факт, слід відзначити падіння перебувань у закладах розміщення у 2017 році на 23888 осіб у порівнянні з 2016 роком [49].

Кричущою є ситуація в регіоні з оздоровленням дітей (рис. 2.9).

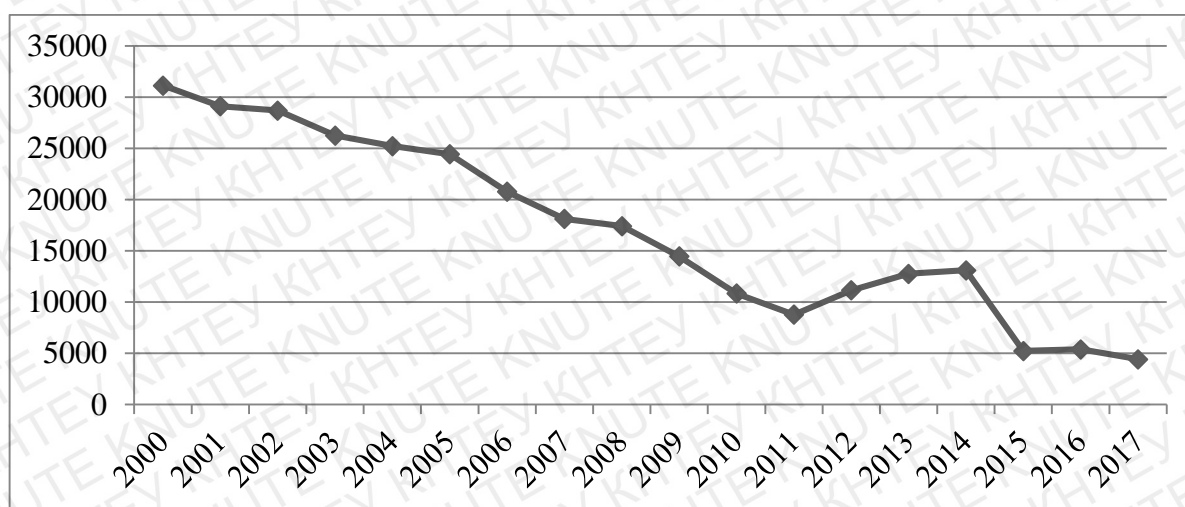

Рис. 2.9. Кількість дітей у закладах оздоровлення Дніпропетровської області

Загальна кількість, дітей що оздоровлювалась, у 2000-2017 рр. зменшилась з 31137 до 4414 чоловік, абсолютне відхилення склало – 26723 чол., темпи падіння 86%. І це на тлі збільшення дитячої захворюваності в країні.

З 2000 по 2017 роки кількість дітей, що відпочивали влітку збільшилась на 44700 осіб, з 46503 чол. до 91203 чол., що слід визнати позитивною тенденцією.

Експерти відзначають досить несприятливу ситуацію з іноземними туристами. З 10-ти іноземців, які приїхали в місто, приблизно половина ставить йому позитивну оцінку, тобто 50% залишаються незадоволеними. Іноземними туристам подобаються екскурсії на промислові підприємства, на кар'єр в Кривому Розі, до Петриківки, де багато національного колориту, прогулянки по історичному центру міста, набережній, рибалка в передмісті, а ось парки гостям не подобаються - там

брудно і небезпечно. Вони відзначають низький рівень сервісу, погане володіння співробітників ринку послуг іноземними мовами і дороге житло. Їх часто обраховують на ринках, в супермаркетах трапляється прострочений товар, важко знайти якісну рибу і морепродукти, а також фрукти і овочі, до яких звикла більшість європейців.

Ситуація з дитячим відпочинком є більш оптимістичною (рис. 2.10).

Рис. 2.10. Кількість дітей, що відпочивали влітку в Дніпропетровській області

Таким, чином ми бачимо з однієї сторони – величезний туристично-рекреаційний потенціал Дніпропетровщини, а з іншої – стрімкі темпи падіння внутрішнього туризму по регіону. Тобто мова вже йде про нереалізований потенціал регіону, і фактори, які на нього впливають носять здебільшого макро-економічний та політичний характер. До останок слід додати, що недосконалість, нерозвиненість та недоліки існуючої системи туристичної статистики не дозволяють коректно оцінити туристичні потоки, що в свою чергу утруднює процес планування. До того поширеною є практика приховування реальних фінансових результатів підприємствами сфери туризму, існує висока імовірність прихованих туристичних потоків.

Експертні оцінки свідчать, що внутрішній туризм, зокрема бізнес-туризм, тобто поїздки з діловою метою вносять вагомий вклад до економіки регіону. Адже за індексом ділової активності у всеукраїнському рейтингу Дніпро посідає друге місце [54].

2.3. Характеристика туристичної політики Дніпропетровської області

Ефективне функціонування системи туризму в регіоні неможливо без планування, регулювання і координації дій структур, відповідальних за його розвиток.

Туристична політика регіону формується і впроваджується Обласною державною адміністрацією. Головним планувальним документом Дніпропетровської області є «Стратегія розвитку Дніпропетровської області на період до 2020 року», яка була затверджена у 2015 році. Також розроблено у 2014 році «Програму розвитку туризму у Дніпропетровській області на 2014-2022 роки» [51].

Стратегічна ціль номер 1, яка задекларована в стратегії, це зменшення економічних дисбалансів. Для досягнення цієї мети розроблено ряд операційних цілей. З точки зору теми даного дослідження більш детально розглянемо таку операційну ціль як: розвиток закордонного та внутрішнього туризму (рис.2.11).

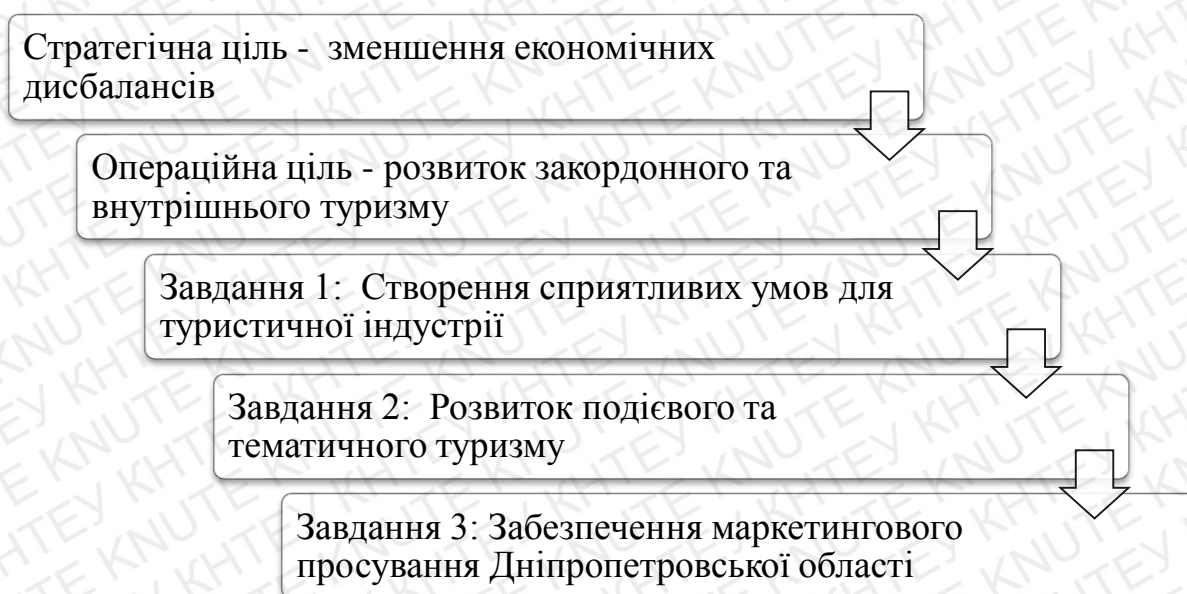

Рис. 2.11. Стратегічні та операційні цілі та завдання з реалізації регіональної туристичної політики

Стратегічна ціль області номер 3, задекларована як екологічна та енергетична безпека, теж має безпосереднє відношення до розвитку туризму, зокрема лікувального, екологічного, сільського (рис. 2.12).

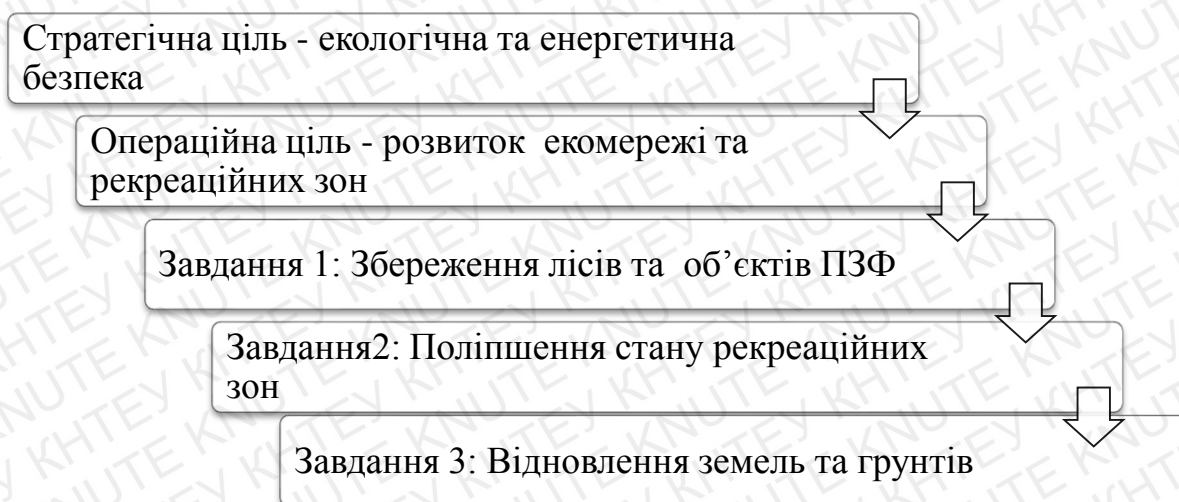

Рис. 2.12. Цілі та завдання із розвитку екологічної мережі та рекреаційних зон земель

Засоби та інструменти досягнення операційної цілі та завдань:

- проектування конкурентоспроможних виняткових та різноманітних туристичних продуктів регіону;
- виведення та просування інноваційних туристичних продуктів на внутрішньому та міжнародному ринках шляхом рекламно-інформаційних кампаній;
- створення туристичної інфраструктури, яка б відповідала сучасним стандартам.

Вирішення операційних завдань досягається за рахунок реалізації низки проєктів.

Так завдання створення сприятливих умов для розвитку туристичної індустрії передбачається за умови:

- створення та розвитку мережі туристично-інформаційних центрів;
- заснування представницьких центрів петриківського розпису;
- створення Кварталу мистецтв у місті Дніпро;
- реконструкція паркових зон;
- модернізація об'єктів аерокосмічного напрямку;
- розвиток території міжнародного аеропорту „Дніпро”;

- модернізація спортивних комплексів у місті Дніпро;
- взаємодія з міжнародними туристичними асоціаціями;
- створення фан-зон області в аеропортах;
- створення музею під відкритим небом на території Богородицької фортеці у селищі Шевченко (Самарський район міста Дніпро);
- створення музейно-туристичного комплексу „Кодацька фортеця”.

Завдання розвитку подієвого та тематичного туризму вирішується за рахунок реалізації таких проектів:

- щомісячного проведення масових заходів міжнародного рівня;
- сприяння проведенню щотижневих акцій, святкувань, ярмарків, виставок тощо;
- проведення галузевих форумів і фестивалів;
- розвиток таких напрямків туризму як навколокосмічний, водний, етнокультурний, міський, промисловий.

Щодо розвитку нових напрямків, то слід відзначити розвиток патріотичного туризму. В Дніпрі відкрито перший в Україні Музею АТО, який відвідали 200 тис.чол, у тому числі Президент України Петро Порошенко, посол ЄС в Україні Хюг Мінгареллі, депутати Європарламенту, іноземні послы, бійці АТО, волонтери, журналісти, молодь тощо.

У 2016 р. була облаштована вулична експозиція «Шляхами Донбасу» музею АТО, територією в тисячу квадратних метрів з БТРами, мінометами, зенітними установками, військовими джипами, баштами танку, згорілою машиною.

Внутрішня виставка під назвою «Громадянський подвиг жителів Дніпропетровщини» відкрита на початку 2017 р. Її присвятили добровольцям, волонтерам, медикам та військовим капеланам. На експозиціях виставки презентовано півтисячі фотографій та особисті речі загиблих захисників: улюблені шахи, листівка до матері, розтрощений кулями телефон. У мультимедійній залі одразу на чотири стіни транслюють 20-хвилинний фільм про військові дії в зоні АТО. Загалом у 2018

році музей налічує понад 5 тисяч експонатів. В музеї проведено близько 2800 екскурсій.

Водний туризм також отримав свого розвитку згідно зі стратегією в Дніпропетровській області. Зокрема в Дніпрі проводиться чемпіонат Європи з воднолижного спорту, а це це близько 140 спортсменів із понад 20 країн Європи. Змагання проводиться у трьох видовищних дисциплінах: фігурному катанні на водних лижах, слаломі та стрибках із трампліна. Головна перевага Дніпра як господаря спортивного заходу – воднолижний стадіон міста, який є одним із найкращих майданчиків у світі, усе зроблено згідно світових стандартів – траси, відеоспостереження, буї, трампліни [46].

За право приймати чемпіонат боролися країни Європи та Африки. Такі заходи допомагають залучати до міст туристів, спортсменів і вболівальників.

Для забезпечення маркетингового просування Дніпропетровської області регіональна туристична політика передбачає:

- активізацію використання повного медійного комплексу для просування туристичного брэнда Дніпропетровщини;
- залучення ЗМІ для популяризації брэнду області;
- реалізація прямого та інтерактивного маркетингу;
- відкриття „мобільних” кіосків у місцях зосередження туристичних потоків;
- систематичне використання соціальних мереж для формування іміджу області;
- стимулювання розвитку інтерактивного телебачення туристичної спрямованості;
- онлайн продаж туристичних послуг;
- складання, видання туристичного путівника по Дніпропетровській області;

- створення привабливих, таких, що можуть привернути увагу, сформувати зацікавленість у туристів, інформаційно-довідкових матеріалів про Дніпропетровську область (українською та іноземними мовами);
- створення інтерактивного диска про Дніпропетровську область.

Слід наголосити, що задекларовані операційні завдання маркетингового просування області вирішуються досить успішно. Як приклад наведемо декілька реалізованих проєктів.

У регіони організували кампанію «Цифрове перетворення Дніпропетровської області», реалізовану Google Україна у співпраці з Дніпропетровською обласною державною адміністрацією та Дніпровською міською радою. Метою кампанії є підвищення інвестиційної та туристичної привабливості регіону за допомогою сучасних інтернет-інструментів.

Тепер низку адміністративних послуг можливо отримати в онлайн-режимі. Заплановано розміщення на мапах Google графіку роботи міського транспорту Дніпра.

Також завдяки цьому проєкту «Цифрове перетворення Дніпропетровської області» для просування туристичних дестинацій розробили спеціальний сайт «Мандруй Дніпропетровською областю» (<https://discover-dp.com.ua>). На ньому мешканці міста та гості, всі бажаючі можуть здійснити віртуальну прогулянку набережною Дніпра, з висоти пташиного польоту помилуватися водоспадом «Поріг ревучий» та ознайомитися з експозицією Дніпровського національного історичного музею.

Як і передбачалось стратегією, в Дніпрі презентували видання для туристів «Дніпро-місто трьох фортець», яке присвячене поселенням, які стали основою Дніпра – Богородицькій фортеці, Старому та Новому Кодакам. Воно включає бібліографічні покажчики про три фортеці Дніпра і базується на наукових доробках, документах бібліотеки, конференціях та розвідках істориків. Підготували збірку працівники обласної універсальної наукової бібліотеки (ОУНБ).

Серія туристична, своєрідний мандрівний дороговказ, адже збірка містить статті для підготовки екскурсії. Видання містить загалом 377 посилань на бібліографічні джерела близько 200 авторів, які підтверджують саме козацьку, а не «імперську» історію зародження Дніпра.

Контрольні індикатори, які використовуються адміністрацією для оцінки ступеня досягнення цілей у сфері туристичної регіональної політики:

- кількість відвідувачів області з метою туризму.
- кількість позитивних відгуків туристів.
- середньорічні інвестиції в галузь;
- середні витрати туриста під час перебування в області.
- Заплановані результати від реалізації регіональної туристичної політики:
- створення брендінгу області серед мешканців України та іноземних громадян;
- створення умов для активного промоутингу області серед гостей;
- створення бази даних об'єктів туризму, формування попиту на туристичні послуги;
- створення багатofункціонального виставкового центру в місті Дніпро;
- постійний маркетинговий супровід області;
- підвищення обізнаності потенційних відвідувачів області.

Щодо ефективності реалізації туристичної регіональної політики Дніпропетровської області, то слід зауважити, то результати досить посередні. В розділі 2.2. проведено аналіз туристичних потоків, і як свідчать статистичні дані протягом 2016-2017 рр. туристичні потоки збільшились на 20-30%. Проте внутрішній туризм сповільнюється. Це згідно статданим, а реальний потік є більшим внаслідок недосконалої системи статобліку та прихованих потоків, не розкриття підприємствами сфери туризму фінансових результатів.

Експертна приблизна оцінка доходів від різних видів туризму становить 500,5 млн.грн., з яких до бюджету надходить понад 25 млн.грн.

Проте незважаючи на розробленість і впровадження регіональної туристичної політики, залишається низка проблем – екологічних, інфраструктурних, кадрових, фінансових, що не дозволяють у повній мірі реалізувати туристичний потенціал регіону.

Нагальним питанням, що потребує вирішення, на нашу думку є безпека туризму в області. Це питання жодним чином не знайшло відображення ні в стратегії, ні в програмі розвитку туризму в регіоні. Державна обласна влада повинна забезпечувати захист туристів і відвідувачів і їх майна; особливу увагу варто приділяти безпеці іноземних туристів, враховуючи їх особливу потенційну вразливість. Це потребує розробки низки конкретних заходів, по-перше, інформаційних, профілактичних, із захисту, страхування та допомоги. Необхідно строго засуджувати і карати відповідно до законодавства замаху, напади, пограбування та загрози, що стосуються туристів і працівників туристичної індустрії, а також навмисне нанесення шкоди туристичним об'єктам та об'єктам культурної і природної спадщини.

До того ж слід зауважити, що у 2017 році в Україні було прийнято «Стратегію розвитку туризму та курортів на період до 2026 року» [51], незважаючи на численну її критику, регіональну політику та стратегію слід привести у відповідність до національної стратегії розвитку туристичної галузі. Комунальним підприємством Агентство розвитку Дніпра при міській раді розроблено Стратегію активізації туристичного потенціалу м.Дніпра на 2018-2027 рр. Тобто в ланцюжку «державний рівень-обласний рівень-рівень міста». Слабкою ланкою виявляється система стратегічного планування на рівні області. Частково це пояснюється тим, що більшість туристичних потоків (понад 95%) припадає саме на м.Дніпро, область туристично слабо задіяно. Загалом туризм як пріоритетний напрямок розвитку в області ніколи не розглядався.

Незважаючи на певні досягнення, загальна регіональна туристична політика в більшій ступені має ознаки пасивної, адже:

- відвідування області туристами носять несистемний характер, здебільшого є випадковими;

- туристичний попит не стимулюється, відсутня промоція туристичної дестинації області;
- туристичний продукт є не диверсифікованим, представлений в більшості випадків екскурсіями;
- заходи (івенти), що проводяться, розраховані та приваблюють здебільшого мешканців міста та області;
- не визначено імідж області як туристичної дестинації, відсутнє брендування;
- не створено дієвих інституцій управління туризмом;
- наявний суттєвий дисбаланс у туристичних потоках, паритет належить м.Дніпро, туристичні ресурси області майже не задіяні.

РОЗДІЛ 3

РОЗРОБЛЕННЯ ТУРИСТИЧНОЇ ПОЛІТИКИ ДНІПРОПЕТРОВСЬКОЇ ОБЛАСТІ

3.1. Обґрунтування стратегічних цілей розвитку туризму в Дніпропетровській області

Як вже зазначалось в розділі 2.3. в регіоні розроблено стратегію розвитку Дніпропетровської області на період до 2020 року, в якій з метою зменшення дисбалансу в секторальному розвитку економіки, передбачається розвиток закордонного та внутрішнього туризму. Щодо закордонного туризму, то темпи його розвитку досить сталі, чого не скажеш про внутрішній туризм. І це потребує розробки додаткових заходів щодо його розвитку в регіоні.

З огляду на прийняття в Україні нової стратегії розвитку туризму до 2026 року та низки невирішених проблем в регіоні, слід розробити саме стратегію активізації туризму в Дніпропетровській області.

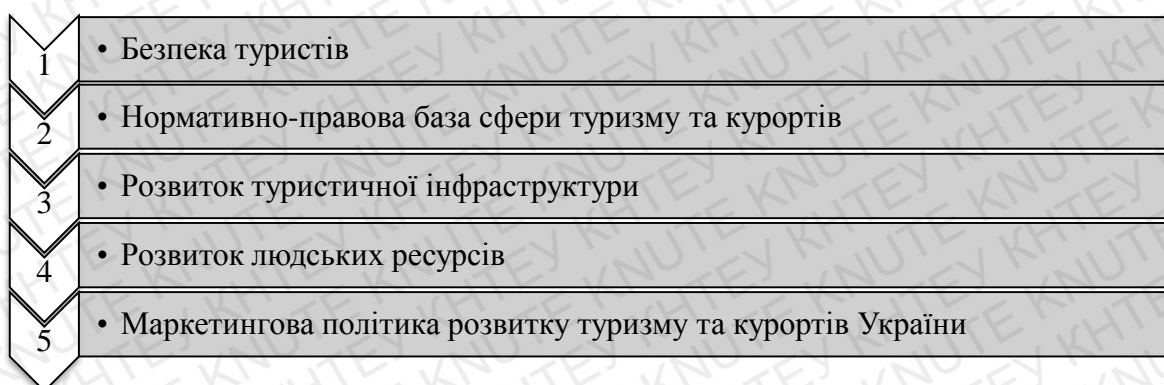
Наголошуємо, що ця стратегія повинна обов'язково базуватися на принципах наступності, інституціональної пам'яті, тобто враховувати досягнення попередніх стратегій, програм області. Основним напрямком розвитку туристичного потенціалу залишається формування виняткового і різноманітного туристичного продукту регіону, просування його на внутрішньому та міжнародному ринках шляхом рекламно-інформаційної кампанії, створення туристичної інфраструктури, яка б відповідала європейським стандартам. Напрямок руху залишається незмінним, корегуються завдання у відповідності із середовищем, змінюються методи, засоби.

Окрім зазначеного, фундаментальними принципами покладеними в основу як стратегії так і регіональної політики, мають стати:

- публічно-приватне партнерство;
- інноваційність;
- ієрархія стратегічних планів;

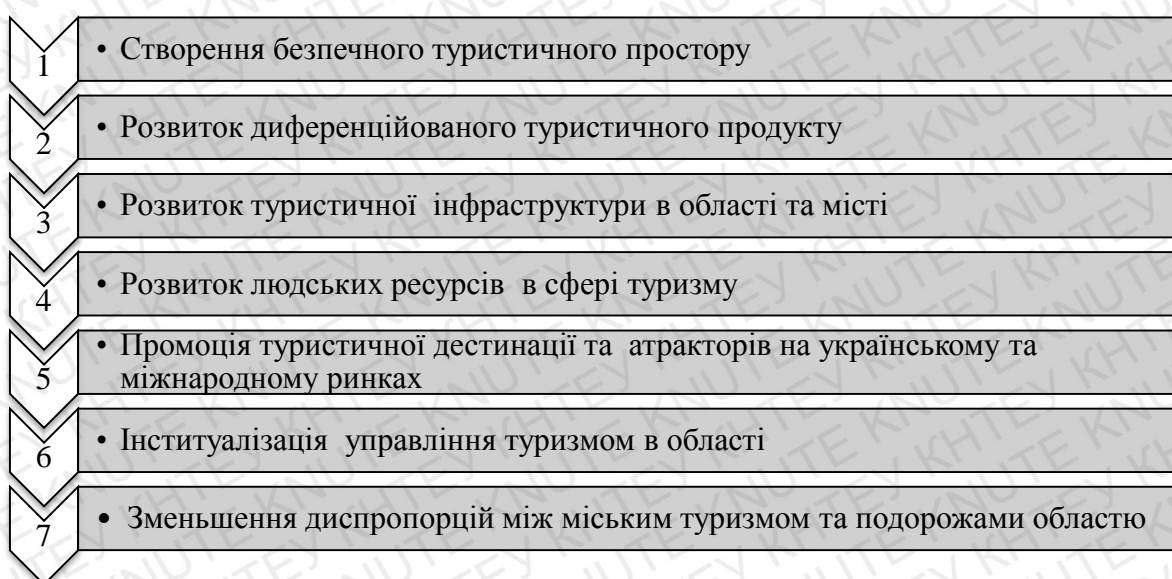
- стратегічне планування по висхідній, адже стратегію розвитку туризму в м.Дніпро вже розроблено.

Обов'язковою умовою обґрунтування стратегічних цілей розвитку туризму в Дніпропетровській області має стати їх узгодженість із основними напрямками реалізації «Стратегії розвитку туризму та курортів на період до 2026 року» та «Стратегію активізації туристичного потенціалу м. Дніпра на 2018-2027 рр.». Напрями національної стратегії наведено на рис. 3.1.

Рис. 3.1. Основні напрямки стратегії розвитку туризму до 2026 р.

Виходячи із вищезазначених напрямів та стану туристичної галузі в області, стратегії активізації туристичного потенціалу м. Дніпро, стратегічні регіональні цілі можливо сформулювати таким чином (рис. 3.2).

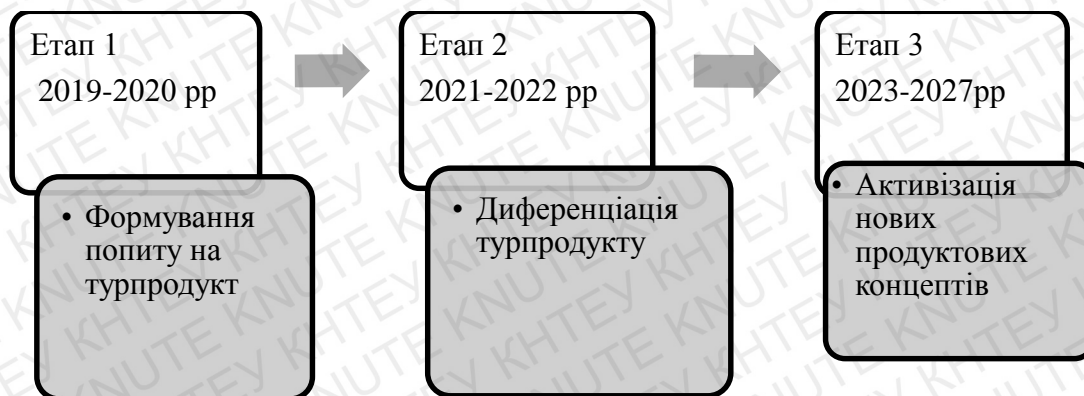
Рис. 3.2. Основні стратегічні цілі Дніпропетровської області у сфері туризму

Щодо вибору стратегічної альтернативи, то, на наш погляд, керівництву регіону слід обрати стратегію концентрованого зростання, зокрема, стратегію розвитку продукту – розробка нового продукту для вже освоєного ринку. В «Стратегії активізації туристичного потенціалу м. Дніпра на 2018-2027 р. р.» акцент зроблено на диверсифікації. Слід зазначити, що бізнес-стратегія диверсифікації передбачає розробку нового продукту для нового ринку, кардинальну зміну технології, та інвестування капіталу в іншу галузі. Змінюється продукт, ринок, технологія, галузь. Таким чином, з точки зору засад стратегічного управління, більш коректно говорити не про диверсифікацію продукту, а про маркетингову (конкурентну) стратегію диференціації продукту у комбінації зі стратегією фокусування. Тобто пропозиція максимально різноманітного диференційованого продукту для певних чітко окреслених сегментів.

Більш детально зупинимось на цілі формування безпечного туристичного простору. Нами ця ціль розглядається не тільки з точки зору особистої безпеки, захищеності життєво важливих інтересів учасників туристичного процесу (самодіяльних туристів, споживачів послуг туристичної індустрії, працівників туристичної індустрії, населення регіону і тощо) від внутрішніх і зовнішніх загроз. А ще й як екологічна безпека - захищеність навколишнього середовища від негативних факторів, обумовлених розвитком туризму. Розвиток туризму неможливо без взаємодії з навколишнім природним середовищем; включення екологічної складової та управління на її основі розвитком регіонального туризму дозволить знизити негативний вплив туризму. І третя складова – це інформаційна безпека, надання достовірної інформації, необхідної туристам з метою охорони їх життя і здоров'я: інформація, що характеризує криміногенну і екологічну ситуацію в регіоні, елементи ризику кожної конкретної туристської послуги і заходи щодо його запобігання, природні складності, необхідний рівень особистої фізичної підготовки туриста.

Безпека туризму в області набуває значимості в силу зростаючого впливу геополітичного чинника на туристичні потоки: АТО, нестабільність економіки, криміногенна обстановка, терористичні загрози і т.і.

Основні етапи імплементації стратегії розвитку туризму в регіоні надано на рис. 3.3.

Рис. 3.3. Основні етапи впровадження стратегії активізації туризму в області

Таким чином, за рахунок формування іміджу області на внутрішніх та зовнішніх ринках, розбудови туристичної інфраструктури буде створено передумови для формування конкурентоспроможного диференційованого тур продукту.

3.2 Ключові напрями туристичної політики Дніпропетровської області

Стратегічне бачення регіону: Дніпропетровська область – безпечна, комфортна туристична дестинація з привабливими, конкурентоспроможними на внутрішньому та зовнішньому ринках атракціями, розвиненою туристичною інфраструктурою, сприятливим інвестиційним кліматом, сформована на засадах державно-приватного партнерства з використанням проектного підходу.

Мета стратегії – формування туристичної дестинації області з осередком в м.Дніпро шляхом розвитку інноваційних, історичних, екологічних, подієвих, спортивних, патріотичних атракцій на основі державно-приватного партнерства в межах безпечного туристичного простору згідно зі світовими стандартами якості та європейськими цінностями.

Досягнення мети передбачається за рахунок рішення таких завдань:

- реорганізація, інституалізація системи управління туризмом в регіоні на засадах державно-приватного партнерства;
- створення безпечної та комфортної інфраструктури;
- формування туристичного іміджу області, промоція туристичного бренду;
- пропозиція інноваційного диференційованого туристичного продукту з метою фокусування на певних ринкових сегментах;
- формування екологічної та комунікаційної культури у мешканців області, туристів, підприємств туристичної сфери;
- відновлення природних ресурсів області, забезпечення збалансованого використання природних лікувальних та рекреаційних ресурсів, збереження здатності природних комплексів до самовідтворення ;
- приведення у відповідність з міжнародними вимогами методів статистики у сфері туризму, впровадження рекомендованої Всесвітньою туристичною організацією ООН (ЮНВТО) системи сателітного рахунка
- впровадження міжнародної системи якості послуг за такими напрямками, як туроператорська та турагентська діяльність; готелі та аналогічні засоби розміщення; заклади громадського харчування; гіді-перекладачі та екскурсоводи; туристичні інформаційні центри; курорти, оздоровчі послуги та кемпінги; пляжі, дайвінг; екологічний, сільський, активний туризм; інші пріоритетні види туризму для регіону; виставкова та конгресна діяльність тощо;
- проведення моніторингу інвестиційних пропозицій щодо розбудови туристичної інфраструктури у регіоні;
- підготовка портфеля інвестиційних проектів у сфері туризму для презентації потенційним вітчизняним та іноземним інвесторам;
- участь проектів у сфері туризму та курортів у міжнародних ярмарках інвестиційних проектів;
- забезпечення доступності об'єктів туристичної інфраструктури для осіб з інвалідністю та інших маломобільних груп населення;

- впровадження в туристичну сферу сучасних інформаційних та маркетингових технологій.

Основні напрямки розвитку туризму в Дніпропетровській області надано в табл. 3.1

Таблиця 3.1

Напрямки розвитку туризму в Дніпропетровській області

Рівні	Національний	Регіональний (Дніпропетровська область)	Міський (м.Дніпро)
Пріоритетні напрямки туризму	<ul style="list-style-type: none"> - міський туризм; - екологічний (зелений); - етнічний; - сільський; - культурно-пізнавальний; - подієвий; - медичний, лікувально-оздоровчий; - гастрономічний; - релігійний; - гірський, спортивний, велосипедний; - пригодницький та активний; - науковий та освітній; - круїзний та яхтовий; - шопінг та розважальний туризм; - інші пріоритетні види туризму. 	<ul style="list-style-type: none"> - міський туризм; - бізнес-туризм; - патріотичний туризм; - промисловий туризм; - рекреаційний; - водний туризм; - річковий; - гастрономічний; - міжнаціональний; - сільський; - екологічний; - пізнавальний. 	<ul style="list-style-type: none"> - міський туризм; - бізнес-туризм; - патріотичний туризм; - промисловий туризм; - рекреаційний; - водний туризм; - річковий; - гастрономічний; - міжнаціональний; - пізнавальний.

Основним осередком туризму в області є і надалі буде залишатися м.Дніпро. В «Стратегії активізації туристичного потенціалу м.Дніпра на 2018-2027 рр.» вже визначено пріоритетні напрямки розвитку туризму за його видами та розроблення концептуальне навантаження для його напрямків:

- діловий туризм (концепт «Дніпро-MICE»);

- патріотичний туризм (концепт «Дніпро-форпост»);
- промисловий туризм («Дніпро-індустріальний»);
- рекреаційний («Дніпро-рекреаційний»);
- водний туризм («Дніпро-спортивний» яхтинг, регата, каякінг);
- річковий («Дніпро на Дніпрі»);
- гастрономічний («Дніпро-гастрономічний»);
- міжнаціональний («Дніпро-міжнаціональний», «Дніпро-німецький», «Дніпро-єврейський»);
- пізнавальний («Дніпро - інноваційно-космічний»).

Цілком природно, що стратегія Дніпропетровської області буде включати всі ці напрямки. На рівні області слід додати, на нашу думку, ще два види – сільський та екологічний туризм.

Завдання, які першочергово слід вирішити для розвитку еко-туризму:

а) природно-охоронні заходи зі збереження лісів та об'єктів ПЗФ:

- 1) проведення інвентаризації зелених насаджень;
- 2) поліпшення стану зелених насаджень населених пунктів області.
- 3) розширення площі зелених насаджень;

б) відновлення рекреаційних зон:

- 1) дослідження екологічного стану рекреаційних зон та водойм;
- 2) створення водоохоронних зон;
- 3) розчистка гирл річок;
- 4) Упровадження заходів щодо поліпшення екологічного стану басейну р. Дніпро та малих річок;

в) рекультівація порушених земель та родючості ґрунтів

- 1) консервація деградованих, малопродуктивних та техногенно-забруднених сільськогосподарських угідь з подальшим їх залісненням;
- 2) створення рекреаційних зон на територіях порушених та деградованих земель, відпрацьованих кар'єрів та відвалів.
- 3) будівництво екосіл, організація «зелених» стоянок тощо.

Реалізація Стратегії дасть змогу:

- підвищити конкурентоспроможність регіонального туристичного продукту;
- сформувати бренд Дніпропетровської області, провести його промоцію на внутрішньому та міжнародному ринках;
- підвищити якість життя населення шляхом забезпечення економічного зростання, екологічної безпеки, консолідації суспільства, надання доступу до послуг у сфері туризму та курортів;
- створити нові робочі місця, розширити можливості населення щодо працевлаштування та самозайнятості;
- створити сучасну туристичну інфраструктуру, і не в останню чергу – інформаційну інфраструктуру, а також забезпечити поширення інформації про туристичні ресурси України у світовому інформаційному просторі.

3.3. Соціально-економічний ефект від впровадження регіональної політики

Ефективність туристичної політики відображається в характері туристичного процесу і позначається місцем, яке займає регіональний туристичний ринок, та прибутковістю індустрії туризму, її прямим та опосередкованим внеском в національну економіку.

Загалом узагальнюючими показниками реалізації туристичної політики є результативність та ефективність. Щодо результативності то вона вимірюється ступенем досягнення поставлених цілей.

Туристичну політику Дніпропетровської області можливо буде визнати результативною, якщо буде досягнуто поставлених цілей, а саме:

- створено безпечний туристичний простір регіону;
- реорганізовано туристичну інфраструктуру;

- зусилля зі створення нових концептів туристичного продукту буде сфокусовано на визначених ринкових сегментах, диференційований туристичний продукт буде конкурентоспроможним;
- якість обслуговування у туристичній галузі та професіоналізм її представників буде відповідати світовим стандартам;
- бренд туристичних атракцій Дніпропетровської області буде впізнаваним на внутрішньому та зовнішньому ринках.

Щодо ефективності, то вона, як відомо визначається співвідношенням досягнутого результату до витрачених ресурсів. Зазвичай до показників ефективності відносять рентабельність, продуктивність, витрати на 1 грн товарної продукції. Але ці показники не відображають особливостей туристичної політики, галузевої специфіки.

Слід зазначити, що обласної та міською владою для моніторингу туристичної політики використовується визначена система показників за кожним напрямком діяльності:

- динаміка туристичного потоку;
- чисельність зайнятих в туристичній галузі;
- кількість наданих туристичних послуг;
- кількість проведених щорічних заходів з метою розвитку концептів туристичного продукту;
- кількість проведених форумів, конференцій;
- кількість встановлених рекламних конструкцій;
- кількість відеороликів, поліграфічної продукції;
- кількість відвідувачів туристичного порталу Дніпра;
- кількість поінформованих стосовно стандартів поведінки з відвідувачами для створення атмосфери гостинності.

Відносно безпосередніх індикаторів визначення ефективності туристичної політики, то відомим у професійному середовищі рейтингом конкурентоспроможності країн у сфері туризму і подорожей, який щороку оприлюднюється експертами

Всесвітнього економічного форуму [40].

Зазначений індекс складається із чотирьох субіндексів, що формуються з окремих показників. Наприклад, одним з показників сприятливості середовища є вартість відкриття бізнесу в галузі, рівень безпеки в тому числі може оцінюватися за такими показниками як надійність поліції, рівень вбивств на 100000 чоловік населення. Один з показників якості людських ресурсів – зв'язок між рівнем оплати та продуктивністю. Цінова конкурентоспроможність визначається за такими індикаторами як відносна вартість розміщення в готелі, рівень цін на паливо. Це далеко не повний перелік критеріїв світових вимог до якості туристичної галузі, які слід активніше впроваджувати у вітчизняну практику.

ВИСНОВКИ

На основі поставлених завдань в випускній кваліфікаційній роботі виконані такі види робіт та отримані нижченаведені результати.

Визначено туристичну політику регіону як сукупність засобів і заходів регіональних, місцевих органів влади, а також представників туристичного бізнесу та наукової сфери, що визначають створення умов для розвитку регіональної туристичної індустрії, раціональне використання туристичних ресурсів, підвищення соціально-етичної, екологічної та економічної ефективності туризму.

В даний час, незважаючи на підвищення зацікавленості регіонів у розвитку туризму, власне поняття «регіональний туризм» відсутнє в основному документі, який регламентує туристську діяльність в державі - в Законі України «Про туризм». Регіональний туризм - це досить складна, організована система, яка формується з безлічі елементів (рекреаційні ресурси, туристична інфраструктура, екологічна та особистісна безпека та ін.), взаємопов'язаних між собою, що виконують функції задоволення туристських потреб у межах певної території і є необхідними умовами її розвитку.

Дослідження виявило, що визначення суб'єктів туристичної політики не викликає особливих протиріч. Як вже зазначалось до них найчастіше відносять органи державної влади, які відповідальні за формування та реалізацію державної політики в сфері туризму, а також недержавні органи, відповідальні за туристичну діяльність. На нашу думку, коло суб'єктів туристичної політики регіону є більш ширшим за означене в законодавстві коло суб'єктів туристичної діяльності. Суб'єктами регіональної туристської політики можуть стати будь-які структури, локалізовані на території і зацікавлені в успішному розвитку території.

Значно складнішою є ситуація з визначенням об'єктного поля туристичної політики, воно не повинне обмежуватися лише туристичною галуззю, підприємствами, які створюють і реалізують турпродукт (туроператори та турагенти), підприємствами сфери гостинності та транспортних послуг. Об'єктне поле значно ширше, і повинне орієнтуватися і на споріднені з туристичною галузі, а їх понад 50

одиниць.

Проведений аналіз дозволив виявити найзначніший негативний фактор, який стримує розвиток туризму в регіонах - брак фінансування туристичної сфери. Дана обставина безпосередньо впливає на формування умов розвитку туризму в регіонах. Загальновідомі і притаманні більшості регіонів проблеми в сфері туризму - нерозвинена туристична інфраструктура, знос матеріально-технічної бази, брак засобів розміщення з сучасним рівнем комфорту, сформувалися і продовжують негативно впливати саме внаслідок недостатнього фінансування.

У Дніпропетровській області є всі передумови для формування та розвитку туризму: сприятливі кліматичні умови (сухе спекотне літо і м'які зими з незначними морозами); наявність великих водних просторів; культурно-історичні ресурси, представлені великою різноманітністю пам'яток історії; різноманітний природно-заповідний фонд; мінеральні джерела; лікувальні грязі тощо.

Проте екологічні проблеми: високе екологічне навантаження на одиницю площі; нестача питної води; висока забрудненість повітря; нагромадження промислових та твердих побутових відходів; значна кількість порушених промисловістю земель, що не використовуються мають негативний безпосередній вплив на стан туризму.

Інфраструктурна складова у Дніпропетровській області розвинена незначно внаслідок недостатності готельного фонду і його зношеності, нерозвиненості доріг. Щодо інформаційної інфраструктури туризму в області – вона майже відсутня. Немає маркування основних туристичних маршрутів, вказівників до туристичних об'єктів, стендів з картами міста та туристичних маршрутів. Така ресурсна складова як капітал, а саме його нестача, теж є стримуючим фактором для повноцінного використання наявного туристського потенціалу.

Туристичні потоки регіону демонструють нестабільну динаміку. Спостерігається негативна тенденцію зменшення туристичних потоків (як внутрішніх, так і зовнішніх) протягом 2014-2015 років, що пояснюється загальною економіко-політичною ситуацією в країні, зокрема, окупацією Донбасу. Так в 2014 році темпи падіння загальної кількості туристів в порівнянні з 2013 роком склали 30%, а в 2015

р. в порівнянні з 2014 р. майже 19 %. У 2016-2017 р.р. ситуація дещо покращилась, в 2016 р. темпи приросту – 25%, а в 2017 р. – 30,74%. Проте досягти рівня 2013 року вдалося лише за показниками зовнішнього туризму

Змінилась потоки туристів не тільки кількісно, але й структурно. У 2017 р. в порівнянні з 2013 р. в загальній кількості туристів, що обслуговувались туроператорами та турагентами, збільшилась частка громадян, які виїжджали за кордон, з 84% до 90%. В той час як частка внутрішніх туристів зменшилась майже на 6%, з 15% у 2013 році до 9,9% у 2017 році.

Проведений аналіз констатує критичну ситуацію в регіоні з внутрішнім туризмом, за період з 2007 по 2017 рр. кількість внутрішніх туристів зменшилась вдесятеро.

Більш детальний аналіз виявив, що за період з 2000 по 2017 роки найбільша кількість туристів, що обслуговувалися туроператорами та турагентами по дніпровському регіону, спостерігається у 2007 році – 168431 чол. На цей рік припадає пік зацікавленості з боку іноземних туристів – 15676 чол. Кількість громадян України, що виїжджали за кордон, складає 81120 чол. Загалом потік зовнішнього туризму за період з 2000 р. по 2017 р. збільшився з 6909 до 68043 чоловік, тобто майже вдесятеро. Потік внутрішнього туризму по Дніпропетровській області у 2007 році становив 71635 чол., а у 2017 р. він зменшився до 7482 чол. Таким чином, ми спостерігаємо небезпечну тенденцію стрімкого падіння інтересу до Дніпропетровської області як з боку внутрішніх туристів, так і з боку іноземних.

Дослідження туристичних потоків по Дніпропетровській області, дозволило виявити їх залежність від політичної та економічної ситуації в Україні та світі. Найбільші спади туристичної зацікавленості спостерігаються у 2008 році, і це корелюється з фінансово-економічною кризою. Далі падіння спостерігаємо у 2011 році, і його можливо пояснити світовими тенденціями зниження туристичної активності у зв'язку з терористичними актами. Ще одна політична криза у 2014 році, окупація Донбасу теж призвели до зменшення туристичних потоків.

Діагностика регіональної туристичної політики дозволила класифікувати її як пасивну, превентивну, адже:

- відвідування області туристами носять несистемний характер, здебільшого є випадковими;
- туристичний попит не стимулюється, відсутня промоція туристичної дестинації області;
- туристичний продукт не диференційований, представлений в більшості випадків екскурсіями;
- заходи (івенти), що проводяться, розраховані та приваблюють здебільшого мешканців міста та області;
- не визначено імідж області як туристичної дестинації, відсутнє брендування;
- не створено дієвих інституцій управління туризмом;
- наявний суттєвий дисбаланс у туристичних потоках, паритет належить м.Дніпро, туристичні ресурси області майже не задіяні.

Дослідження виявило концептуальну помилку в процесі розвитку і просування регіонального туристичного продукту – цей процес не носить системного характеру, а представляє набір непов'язаних між собою заходів, що реалізуються різними учасниками (владою, бізнесом, населенням, асоціаціями тощо) без належної взаємодії. Тому основним принципом регіональної політики повинно стати державно-приватне партнерство.

Стратегічне бачення регіону сформульоване таким чином: Дніпропетровська область – безпечна, комфортна туристична дестинація з привабливими, конкурентоспроможними на внутрішньому та зовнішньому ринках атракціями, розвиненою туристичною інфраструктурою, сприятливим інвестиційним кліматом, сформована на засадах державно-приватного партнерства з використання проектного підходу.

Мета стратегії – формування дружньої до туриста дестинації області з осередком в м.Дніпро шляхом розвитку інноваційних, історичних, екологічних, подієвих, спортивних, патріотичних атракцій на основі державно-приватного партнерства в межах безпечного туристичного простору згідно зі світовими стандартами

якості та європейськими цінностями.

Основними стратегічними напрямками визначено такі:

- створення безпечного туристичного простору;
- розвиток диференційованого за споживчими сегментами туристичного продукту;
- розвиток туристичної інфраструктури в області та місті;
- розвиток людських ресурсів в сфері туризму;
- промоція туристичної дестинації та атракторів на українському та міжнародному ринках;
- інституалізація управління туризмом в області;
- зменшення диспропорцій між міським туризмом та подорожами областю.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. The Travel & Tourism Competitiveness Report 2017 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.weforum.org>
2. Антоненко І.Я. Державне регулювання просування туристичного продукту: міжнародний та вітчизняний досвід / І.Я. Антоненко // Інвестиції : практика та досвід . – 2013. – № 21. – С. 17-22
3. Артеменко О. Н. Региональный туризм как инструмент развития территории [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://cyberleninka.ru>
4. Бартощук О. В. Оцінка розвитку туризму в Україні [Текст] / О. В. Бартощук // Інвестиції : практика та досвід . – 2012. – № 7. – С. 82–86.
5. Биркович В.І. Удосконалення державного регулювання розвитку туризму на регіональному рівні / В.І. Биркович // Стратегічні пріоритети . – 2007. – № 4(5). – С. 157-163.
6. В Україні створено НТО [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.5.ua>
7. Василюха Н.В. Особливості державного регулювання розвитку ринку туристичних послуг / Н.В.Василюха // Науковий вісник НЛТУ України. – 2013. – Вип. 23.7. – С. 188-193
8. Ворошилова Г.О. Державне регулювання як елемент розвитку міжнародного ринку туристичних послуг / Г.О. Ворошилова // Стратегія економічного розвитку України . – 2014. – № 35. – С. 141-147.
9. Ворошилова Г.О. Світові аспекти державного регулювання розвитку міжнародного ринку туристичних послуг / Г.О. Ворошилова, І.Г. Верезомська // Науковий Вісник Херсонського державного університету . – 2016. – Вип. 16. – Ч. 4. – С. 9-12.
10. Гаагская декларация Межпарламентской конференции по туризму [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua>

11. Географія туризму : учебник / колектив авторів ; под ред. А. Ю. Александровой. – 3-е изд., испр. – М. : КНОРУС, 2013. – 592 с.
12. Глобальний етичний кодекс туризму [Електронний ресурс]. – Режим доступу:<http://zakon1.rada.gov.ua>
13. Гордієнко В. Туризм – рушій соціально-економічного розвитку країни [Електронний Ресурс] // XIII Міжнародний економічний форум . 2013. – Режим доступу : <http://tourlib.net>
14. Гостюк В.І. Сучасні моделі державного регулювання туристичної діяльності : міжнародна практика / В.І. Гостюк // Юридичний вісник. – 2015. – № 2 (35). – С. 105-108
15. Гурбик Ю.Ю. Державна рекреаційно-туристична політика в умовах розвитку інституціонального середовища : дис. ... на здобуття наук . ступеня канд. Наук держ. упр. : спец . 25.00.02 / Юрій Юрійович Гурбик . – Запоріжжя, 2016. – 233 с.
16. Данільєва Ю.Г Міжнародні моделі реалізації туристичної політики // Данільєва Ю.Г., Резвіна Є.В. / Наукові вісті Далівського університету. - 2013. - №9.
17. Дніпропетровщина стала доступною для он-лайн прогулянок [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.ukrinform.ua>
18. Закон України «Про курорти» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/>
19. Закон України «Про туризм» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua>
20. Звіт про стан виконання планових заходів за 2016 рік [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://adm.dp.gov.ua>
21. Звіт про стан виконання планових заходів за 2017 рік [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://adm.dp.gov.ua>
22. Зікеєва С. Г. Туристична галузь України в період євроінтеграції : соціально-економічний аспект [Текст] / С. Г. Зікеєва // Економіка і менеджмент культури . – 2013. – No 1. – С. 74–82.

23. Иностранцы стали чаще посещать Украину в целях туризма [Электронный ресурс] // delo.ua. – 2017. – Режим доступа до ресурсу : <https://delo.ua>
24. Квартальнов В.А. Туризм: учебник Учебник. - М.: Финансы и статистика, 2002. - 320 с
25. Килин О. В. Державне регулювання туристичної політики / О. В. Килин // Науковий вісник Національного лісотехнічного університету України. – 2011. – Вип. 21.15. – С. 199-203.
26. Кількість підприємств [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.dnprstat.gov.ua>
27. Ковалева Л. Формирование туристическо-рекреационного кластера в системе диверсификации региональной экономики [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://cyberleninka.ru>
28. Колективні засоби розміщення [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.dnprstat.gov.ua>
29. Кравцова А. В. Модель державно-приватного партнерства в сфері українського туризму [Текст] / А. В. Кравцова // Науковий вісник Полтавського університету економіки і торгівлі (серія « Економічні науки»). – 2016. – No 1 (72). – С. 70–76.
30. Курченков В.В. Проблемы типологии региональных туристических кластеров [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://cyberleninka.ru>
31. Левицький А.О. Механізм публічного управління розвитком регіональної туристичної дестинації [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.oridu.odessa.ua>
32. Левицький А.О. Механізм публічного управління розвитком регіональної туристичної Дестинації : дис. ... на здобуття наук. Ступеня канд. Наук держ. упр. : спец. 25.00.02 / Артур Олексійович Левицький . – Одеса, 2016. – 251 с.
33. Лідери внутрішнього туризму в Україні: інфографіка [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://prm.ua>
34. Любіцева О. О. Ринок туристичних послуг (геопросторові аспекти) / О. О. Любіцева– 3-тє вид., переробл. доп. – К. : Альтерпрес, 2005. – 436 с.

35. Макара О. Механізм державного регулювання ринку туристичних послуг в Україні / О.Макара, Д. Гарасюк // Торгівля, комерція, підприємництво. – 2014. – Вип. 17. – С. 178-183.
36. Матвієнко Н. М. Туристична політика та програма розвитку туризму в Нідерландах / Матвієнко Н. М., Озеранська Г. О. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://martimes.inf.ua>
37. Михайліченко Г. І. Вектори сучасних трансформацій системи державного регулювання інноваційного розвитку туризму / Г. І. Михайліченко // Інноваційна економіка. – 2012. – №7. – С. 39-45.
38. Офіційний сайт Дніпропетровської обласної ради [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://oblrada.dp.gov.ua>
39. Офіційний сайт Агентства розвитку Дніпра [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://dda.dp.ua/pro-agenstvo>
40. Офіційний сайт Дніпропетровської обласної адміністрації [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://adm.dp.gov.ua>
41. Офіційний сайт Міністерства економічного розвитку та торгівлі [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.me.gov.ua>
42. Парфіненко А.Ю. Сутність поняття «туристична політика держави»: теоретичний аспект / Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. – (Серія «Міжнародні відносини. Економіка. Країнознавство. Туризм»). - 2013. - №1042. - С.119-123.
43. Перелік пріоритетних галузей економіки [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua>
44. Регіональна статистика [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>
45. Решетников Д.Г. Приоритетные направления туристской политики по оптимизации факторов конкурентоспособности туристского комплекса Беларуси / Д.Г. Решетников // Белорус. журн. междунар. права и междунар. отношений. - 2003. - №1. - С.86-94.
46. Річковий туризм [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://dniprograd.org>

47. Розвиток туризму в Україні: проблеми та перспективи [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://marker.ua/ua>
48. Сайт Туристичної асоціації України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.tau.org>.
49. Санаторно-курортні заклади та оздоровчі заклади [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.dneprstat.gov.ua>
50. Севастьянова С.А. Региональное планирование развития туризма и гостиничного хозяйства: учеб. Пособие / С.А. Севастьянова - М.: КноРус, 2007. – 256 с.
51. Стратегія розвитку туризму та курортів на період до 2026 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua>
52. Стратегія Дніпропетровської області на період до 2020 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://adm.dp.gov.ua>
53. Теоретичні та прикладні аспекти рекреаційного природокористування в Україні: монографія / К. Кілінська, В. Руденко, Н. Аніпко, Н. Андрусак, Н. Коновалова та ін. – Чернівці: Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, 2010. – 250 с.
54. Туризм в Дніпрі [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://ukr.segodnya.ua>
55. Туризм в Україні: куди їдуть найбільше і які напрями потрібно розвивати [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://expres.online.ua>
56. Туристична політика зарубіжних країн : підручник / кол. авт.; за ред. А. Ю. Парфіненка. – Х. : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2015. – 220 с.
57. Туристичні потоки [Електронний ресурс] // Державна служба статистики України . – 2017. – Режим доступу до ресурсу : <http://www.ukrstat.gov.ua>
58. Туристичні потоки [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.dneprstat.gov.ua>
59. Хартия туризма [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua>

60. Черевичко Т. В. Интерактивность туристских предприятий как условие глобализации туристского рынка [Электронный ресурс] / Т. В. Черевичко // Туризм и культурнонаследие : межвуз. сб. науч. тр. – Режим доступа : <http://tourlib.net>

61. Як туризм в Україні розвиває малий та середній бізнес: перемоги та ба-р'єри [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [//24tv.ua](http://24tv.ua)